สหบท: มุมมองใหม่ในการวิเคราะห์ภาษาและวาทกรรม

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดและพัฒนาการของการศึกษาสหบทในภาษาศาสตร์ โดยชี้ให้เห็นว่าสหบทสามารถเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ภาษาและวาทกรรมได้เป็นอย่างดี และมุ่งแสดงให้เห็นว่าตัวบทภาษาทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นการเขียนหรือการพูดล้วนเป็นสหบททั้งสิ้น การวิเคราะห์ภาษาและวาทกรรมเชิงสหบททำให้ความคิดทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจปรากฏชัดมากยิ่งขึ้น แนวคิดเรื่องลักษณะหลายเสียงเป็นแนวทางหนึ่งในการวิเคราะห์สนทนาสัมพันธ์ในวาทกรรม

Abstract

The aim of this paper is to introduce concepts and a development of intertextuality in linguistics as the effective method for analyzing language and discourse, and to suggest that texts in linguistics both written texts and spoken texts are all intertextual texts. Ideology and power relations can emerge by analyzing intertextuality in language and discourse. The notion polyphony or heteroglossia (Bakhtin 1987) offers an alternative in studying dialogic relation in discourse.

1. คำนำ

ในปัจจุบันข้อความหรือตัวบทภาษา (text) ที่มีการสื่อสารกันทั่วไปนั้นมีลักษณะที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่การสื่อสารผ่านสื่อเทคโนโลยีหลากรูปแบบ ทำให้ข้อความที่ปรากฏในสื่อเหล่านั้นล้วนมีรูปแบบแตกต่าง ปะปนกันไปในพื้นที่เดียวกัน ข้อความเหล่านั้นจึงไม่เป็นเพียงรูปถ้อยคำเท่านั้น แต่มักจะประกอบไปด้วยภาพ แสง สี เสียง สัญลักษณ์ กราฟฟิกต่างๆ แม้แต่รูปภาษาเองก็อาจจะประกอบไปด้วยหลายภาษา เช่น ภาษาไทยปนภาษาอังกฤษ หรือภาษาต่างประเทศอื่นๆ ดังที่เรามักจะพบเห็นได้ทั่วไปจากข้อความประชาสัมพันธ์ ข้อความโฆษณา ป้ายประกาศต่างๆ อาจกล่าวได้ว่ายุคปัจจุบันเป็นยุคที่การสื่อสารมีทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษาปรากฏอยู่ด้วยกันเกือบทุกแห่งหน การศึกษาภาษาศาสตร์ในปัจจุบันจึงจำเป็นต้องพัฒนาวิธีการศึกษาภาษาให้เท่าทันกับลักษณะที่หลากหลายของการสื่อสารและลักษณะของข้อมูลทางภาษาเหล่านี้ อีกทั้งความหลากหลายเหล่านั้นก็มักเกี่ยวพันกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมด้วย จึงทำให้การศึกษาในสาขาภาษาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านภาษาศาสตร์สังคม และวาทกรรมวิเคราะห์พยายามที่จะปรับเป้าหมายของการศึกษา จากการมุ่งบรรยายลักษณะภาษามาเป็นการมุ่งอธิบายเหตุอันอยู่เบื้องหลังของความหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การศึกษาภาษาในปัจจุบันเน้นการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (critical analysis) มากขึ้นนั่นเอง

นักวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ เช่น แฟร์เคลาฟ์ (Fairclough 1992) ได้มองเห็นปัญหาและความท้าทายนี้ จึงได้เสนอแนวทางในการวิเคราะห์ภาษาและวาทกรรมเชิงวิพากษ์ขึ้น เนื่องจากเห็นว่า

การศึกษาในแง่ของตัวบทท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของโลกปัจจุบันมีลักษณะเป็นพหุนิยมหรือสหสาขา (interdisciplinary) มากขึ้น ตัวบทจะไม่เป็นตัวบทที่มีเพียงชนิดและรูปแบบเดียว (homogeneity) แต่จะเป็นตัวบทที่มีลักษณะหลากหลาย (heterogeneity) เป็นการผสมผสานกันระหว่างตัวบทหนึ่งกับตัวบทอื่นๆ ที่ได้มีการผลิตมาแล้วก่อนหน้านี้ ซึ่งยังหมายรวมถึงรูปแบบที่ไม่จำกัดเฉพาะรูปสัญญะ (semiotic form)ใดสัญญะหนึ่ง แต่จะเป็นพหุสัญญะ (multi-semiotic) แม้ว่าโดยพื้นฐานแล้ว รูปสัญญะที่เป็นพื้นฐานที่สุดในการนำเสนอตัวบทก็คือ รูปภาษา แต่ในสังคมปัจจุบันจะมีรูปสัญญะอื่นๆ ปรากฏร่วมอยู่ด้วย ที่เราอาจเรียกได้ว่า สื่อ (media) เช่น รูปภาพ แผนภูมิ รวมไปถึงภาพเคลื่อนไหวและเสียง ที่เป็นตัวอย่างได้ชัดเจนที่สุดเช่น โทรทัศน์ เป็นต้น ด้วยแนวความคิดเช่นนี้ ตัวบทจึงถูกมองว่าเป็นเครื่องมือในการรับรู้ รวมทั้งเป็นสื่อแทนโลก และเป็นตัวแทนของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ตัวบทจึงไม่เป็นสิ่งที่หยุดนิ่งหรือคงสภาพ (static) แต่จะมีความเคลื่อนไหวหรือพลวัต (dynamic) ที่ต้องเกี่ยวข้องกับความรู้ ความคิด ความเชื่อ และความสัมพันธ์ทางสังคม หากพิจารณาตัวบทตามแนวคิดของการศึกษาวาทกรรมวิเคราะห์ตามแนวโครงสร้างนิยม (Structuralism) ก็คงจะพูดได้ว่า วาทกรรมวิเคราะห์เป็นการวิเคราะห์ตัวบทที่นิ่งและคงสภาพโดยมีโครงสร้างในระดับที่เหนือกว่าประโยค แต่หากพูดตามแนวคิดของวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์แล้ว ตัวบทเป็นวาทกรรม (discourse) ที่เป็นรูปแบบหนึ่งของวิถีปฏิบัติทางสังคม การใช้ภาษาก็เป็นวิถีปฏิบัติทางสังคมที่ปรับเปลี่ยนไปตามกิจกรรมทางสังคมของการใช้ภาษา ดังนั้นการวิเคราะห์ตัวบทตามแนวคิดนี้จึงต้องเกี่ยวข้องกับลักษณะและกิจกรรมทางสังคมของผู้ใช้ภาษา เมื่อกิจกรรมการสื่อสารของผู้คนในปัจจุบันมีมากมาย รูปแบบการสื่อสารก็หลากหลาย ดังนั้นตัวบทภาษาที่ปรากฏท่ามกลางการสื่อสารและปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคมก็ย่อมมีความหลากหลาย แนวคิดที่มีการวิเคราะห์ตัวบทลักษณะเช่นนี้ เรียกกันว่า สหบท (Intertextuality)

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดและพัฒนาการความคิดของสหบทในสาขาภาษาศาสตร์ โดยเน้นให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดทางปรัชญากลุ่มหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) เกี่ยวกับการสื่อสารปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์ข้อความหรือวาทกรรมวิเคราะห์ในสาขาภาษาศาสตร์ไม่จำเป็นต้องจำกัดเพียงการศึกษาหน้าที่ของรูปภาษา ลักษณะภาษาที่สัมพันธ์กันภายในตัวบทข้อความ หรือการตีความหมายเกี่ยวกับบริบทที่เป็นองค์ประกอบของการสื่อสารเท่านั้น แต่ควรจะขยายขอบเขตไปถึงการตีความสิ่งที่แฝงเร้นและเป็นเบื้องหลังของตัวบท รวมไปถึงกระบวนการสร้างความหมายให้กับตัวบทด้วย แนวคิดหนึ่งที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ตีความตัวบท ก็คือ สหบท ผู้เขียนต้องการชี้ให้เห็นว่าการวิเคราะห์และตีความตัวบทเชิงสหบทเป็นที่นิยมกันมาก ไม่เพียงแต่ในสาขาภาษาศาสตร์เท่านั้น แต่ในสาขาต่างๆ เช่น การสื่อสารมวลชน วิทยาศาสตร์การแพทย์ รัฐศาสตร์ เป็นต้น สำหรับในสาขาภาษาศาสตร์นั้น ได้มีการพัฒนา

ความคิดและวิธีการวิเคราะห์สหบทมาโดยตลอด บทความนี้จะนำเสนอตัวอย่างของวิธีการวิเคราะห์สหบท เพื่อเป็นแนวทางเลือกอีกแนวทางหนึ่งในการศึกษาวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความหรือวาทกรรมวิเคราะห์

2. สหบท: แนวคิดและพัฒนาการ

สหบท นับเป็นมโนทัศน์หนึ่งที่มีการนำมาศึกษาภาษาและวาทกรรมอยู่มากในสาขาภาษาศาสตร์ ทั้งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนภาษา เช่น งานของฮาร์ทแมน (Hartman 1992) และที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ตัวบทในวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (Critical Discourse Analysis) เช่น งานของแฟร์เคลาฟ์ (Fairclough 1992, 1995) สกอลลอน (Scollon 1997, 2004) นอกจากนี้ยังมีการนำมโนทัศน์เรื่องสหบทไปอธิบายเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลโดยวิเคราะห์จากบทสนทนาหรือภาษาที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลนั้นใช้สื่อสารออกมา เช่นงานของแฮมิลตัน (Hamilton 1996)

2.1 มุมมองใหม่ด้านตัวบท

อันที่จริงแนวคิดเรื่องสหบทนี้ เกิดขึ้นมาจากความคิดพื้นฐานที่ว่าการผลิตตัวบท (text) แต่ละครั้งนั้น จะต้องมีตัวบทที่มีมาก่อนหน้าแล้ว (pre-text) หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ ถ้อยคำที่เราพูดสื่อสารกันในชีวิตประจำวันล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลหรืออยู่ท่ามกลางถ้อยคำพูดที่มีอยู่ก่อนแล้ว เพียงแต่เรานำมากล่าวซ้ำหรือกล่าวใหม่ตามวัตถุประสงค์หรือความมุ่งหมายที่ต่างกันออกไป ในแง่ของตัวบทหรือวาทกรรมก็เช่นกัน ตัวบทที่ปรากฏเป็นเพียงการผลิตซ้ำจากตัวบทอื่นๆ ที่มีมาก่อน แล้วจึงถูกนำมาถ่ายทอดในรูปแบบของตัวบทใหม่ โดยอาจจะมีการเน้นย้ำขึ้นใหม่ และอยู่ในบริบทใหม่ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและข้อกำหนด ณ ปัจจุบันที่ตัวบทนั้นถูกผลิตขึ้น

เมื่อกล่าวถึงตัวบทและการผลิตตัวบท จำเป็นที่จะต้องพูดถึงเงื่อนไขที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการผลิตตัวบทด้วย บัคติน (Bakhtin 1987, 2000) มักจะย้ำว่าตัวบทหรือถ้อยคำพูดของคนเรานั้นเกี่ยวข้องกับการผลิตสร้าง 2 ลักษณะ ได้แก่ การผลิตซ้ำ (repetition) และการสร้างใหม่ (creation) แต่ไม่ว่าจะผลิตซ้ำหรือสร้างใหม่ ก็ล้วนแล้วแต่จะต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์หรือได้รับอิทธิพลจากถ้อยคำพูดอื่นๆ ที่ปรากฏอยู่ก่อนหน้า เขาได้แยกแรงผลัก (pressure) ที่ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำและสร้างใหม่ออกจากกัน แรงผลักที่ก่อให้เกิดการผลิตซ้ำ เรียกว่า แรงผลักด้านขนบ (centripetal pressure) เป็นการผลิตตัวบทให้เป็นไปตามแบบแผนทางสังคมที่มีอยู่ หรือเป็นการกระทำซ้ำในสิ่งที่มีอยู่แล้วและอยู่ในขนบ เช่น หากคนไทยจะเขียนจดหมายติดต่องานราชการก็จะต้องใช้ภาษาราชการ เพราะแบบแผนของสังคมไทยกำหนดไว้เช่นนี้ แรงผลักที่ก่อให้เกิดการสร้างใหม่ เรียกว่า แรงผลักด้านสถานการณ์ (centrifugal pressure) เป็นการผลิตตัวบทเฉพาะกิจ เฉพาะสถานการณ์ เช่น การเขียนนวนิยาย การแต่งบทประพันธ์ ในแง่ของการ

สร้างใหม่นั้น หากมองเพียงผิวเผินก็เหมือนเป็นการสร้างสิ่งใหม่ที่ไม่เคยมีอยู่มาก่อน หรือเป็นการนำเสนอสิ่งใหม่ขึ้นมา เพราะเป็นเรื่องใหม่ที่กล่าวถึงเฉพาะเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น บทเพลง นวนิยาย บทละคร รวมไปถึงงานศิลปะและงานก่อสร้างต่างๆ แต่หากมองให้ลึกซึ้งแล้ว ตัวบทเหล่านี้หรือสิ่งที่สร้างขึ้นเหล่านี้ ล้วนแต่สร้างขึ้นมาจากพื้นฐานของสิ่งที่มีอยู่แล้ว เพียงแต่ถูกนำมาดัดแปลง ตัดต่อ หรือเสนอในรูปแบบใหม่เท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า ผู้ผลิตตัวบท (text producers) (รวมไปถึงผู้ผลิตด้านอื่นๆ) จริงๆ แล้วก็มิได้มีอะไรมากไปกว่าผลิตในสิ่งที่มีอยู่แล้วในสังคมวัฒนธรรม และขนบทางภาษา เพียงแต่ว่าเพราะมีแรงผลักดันของความต้องการที่จะผลิตใหม่ (centrifugal pressure) ดังนั้นจึงได้นำสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่แล้วเหล่านั้น มานำเสนอในรูปแบบและมุมมองที่ต่างไปเท่านั้น หรือบางครั้งก็อาจเป็นการผลิตโดยผสมผสานระหว่างการสร้างใหม่และการผลิตซ้ำก็ได้ เช่น การโฆษณาสินค้า ซึ่งอาจจะมีทั้งใช้ภาษาตามแบบแผนการโฆษณา ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างสรรค์ถ้อยคำขึ้นใหม่เพื่อดึงดูดใจคนให้ซื้อสินค้า

หากยกตัวอย่างที่ใกล้ตัวผู้เขียนหรือผู้อ่านที่อยู่ในวงวิชาการ ก็คือการเขียนบทความหรืองานวิจัย แม้โดยทั่วไป เราจะบอกว่างานวิจัยของเรานั้นเป็นการค้นพบใหม่ เป็นเรื่องที่ไม่เคยมีใครศึกษามาก่อน ดูเหมือนว่าจะเป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ถ้าอธิบายตามความคิดของบัคติน นักวิชาการก็ไม่ต่างจากผู้ก่อสร้างอาคารที่อาศัยองค์ความรู้ เครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ และแบบในการก่อสร้างที่มีอยู่ก่อนแล้วอย่างน้อยก็ครึ่งหนึ่ง แล้วนำมาปรับ ปรุงแต่ง ออกแบบให้เป็นไปตามความต้องการของตน หลักฐานที่ชัดเจนที่สุดของการนำสิ่งที่มีอยู่ก่อนแล้วมาใช้ในงานของเรา ก็คือ การอ้างอิงหรือทบทวนงานเดิมที่เคยมีการศึกษามาก่อนหน้า หรือก็คือส่วนที่เราเรียกกันว่า ทบทวนวรรณกรรม (literature review) ซึ่งส่วนใหญ่ขนบของการปฏิบัติในการทำงานวิชาการก็มักเป็นเช่นนี้ ดังนั้นงานวิจัยก็เป็นตัวบทที่มีทั้งการผลิตซ้ำและการสร้างใหม่ไปพร้อมกัน

2.2 การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm shift)

มุมมองเกี่ยวกับตัวบทภาษาเช่นนี้เริ่มขึ้นมาจากกลุ่มนักภาษาและวรรณกรรมชาวรัสเซีย โดยเฉพาะมิคาอิล บัคติน (Mikhail Bakhtin 1895-1975) ที่สนใจศึกษาภาษาที่สัมพันธ์กับสังคม แม้ว่าเขาจะเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ตัวบทวรรณกรรม (จนทำให้ดูเหมือนว่าความคิดด้านสหบทเกิดขึ้นในกลุ่มวรรณกรรมศึกษาหรือวรรณคดีวิจารณ์) แต่อันที่จริงเนื้อหาสาระหลักของนักคิดกลุ่มนี้ก็คือ เรื่องเกี่ยวกับภาษา กลุ่มนักคิดนี้มีความคิดแย้งกับนักภาษาศาสตร์กลุ่มโครงสร้างนิยม (Structuralism) โดยเฉพาะแย้งกับความคิดของเดอ ซอร์ซูร์ (Ferdinand de Saussure) ซึ่งเป็นนักคิดคนสำคัญของภาษาศาสตร์ ความคิดหลักของเดอ ซอร์ซูร์ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นพื้นฐานของกระบวนทัศน์โครงสร้างนิยม ก็คือ การเน้นในแง่ของความเป็นระบบ (system) และโครงสร้าง (structure) การศึกษาภาษาในแง่ของความเป็นปัจเจก (entity) หรือหน่วย (unit) โดยแยกออกจากบริบทหรือความสัมพันธ์กับสังคม ภาษาจึงเป็นระบบ

สัญลักษณ์ที่ถูกกำหนดขึ้นเพื่อใช้สื่อสาร และอยู่ในฐานะที่เป็นหน่วยทางสัญลักษณ์ที่มีระบบหน่วยหนึ่ง การศึกษาภาษาจึงเป็นการวิเคราะห์แยกแยะองค์ประกอบภายในหน่วยอย่างละเอียดเพื่อนำไปสู่การหาโครงสร้างของแต่ละหน่วยในภาษานั้น ทิศทางของการศึกษาเป็นแบบทางเดียว (unidirection) กล่าวคือ หน่วยที่เล็กจะเป็นองค์ประกอบของหน่วยที่ใหญ่กว่า การศึกษาวิเคราะห์จึงเป็นลักษณะจากหน่วยที่เล็กไปสู่หน่วยที่ใหญ่ขึ้น หรือจากหน่วยที่ใหญ่ไปหาหน่วยที่เล็ก เช่น จากหน่วยเสียง เป็นหน่วยคำ เป็นประโยค และเป็นข้อความ เป็นต้น

แต่บัคตินและในกลุ่มของบัคติน (Bakhtin circle) กลับเห็นต่างออกไป โดยแย้งว่า การมองเช่นนั้นได้ทำให้ลักษณะธรรมชาติของภาษาหายไป เขาไม่เห็นด้วยกับการตัดแยกภาษาออกเป็นหน่วยเฉพาะไปจากผู้ใช้ภาษา เนื่องจากเห็นว่าภาษาดำรงอยู่ได้ และมีความหมายอยู่นั้นเป็นเพราะอยู่ท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ของคน ขณะเดียวกันการใช้ภาษาของคนเราก็เป็นการแสดงความสัมพันธ์และปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (social interaction) ระหว่างกัน ภาษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือของการสื่อสารจึงไม่สามารถแยกออกเป็นเอกเทศได้ แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธความเป็นระบบและโครงสร้างของภาษาที่ยังคงมีอยู่ แต่จะต้องนำบริบทของผู้ใช้ภาษามาพิจารณาด้วย แนวคิดเช่นนี้สอดคล้องกับกระบวนทัศน์กลุ่มหลังโครงสร้างนิยม (Post-structuralism) ที่เน้นความเป็นปัจเจก (subject) ของบุคคลเข้ามาร่วมพิจารณาหลังจากที่ถูกตัดขาดออกไป แนวคิดนี้จึงมองว่าทั้งภาษาและผู้ใช้ภาษาต่างต้องอยู่ภายใต้บริบททางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง การแสดงตัวตนและความหมายนั้นปรากฏภายใต้ความสัมพันธ์ที่ตนเองหรือผู้ใช้ภาษานั้นมีกับสิ่งรอบข้าง หรือที่บัคตินเรียกว่า การสนทนา (dialogue) ทุกสิ่งทุกอย่างที่มีความหมายได้นั้น ก็เพราะมีการสนทนาสัมพันธ์ (dialogic relationship) หรือการแสดงความสัมพันธ์ของผู้สื่อสาร บัคตินได้แยกแยะให้เห็นว่าถ้อยคำพูดของคนเรานั้นถูกผลิตขึ้นมาท่ามกลางความสัมพันธ์ทางสังคมที่เขาได้แบ่งออกเป็น 3 ลักษณะ คือ การสื่อสารภายในซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบที่เรียกว่า I-for-myself เช่น การพูดกับตัวเอง ระดับการสื่อสารหรือสนทนากับผู้อื่นที่เรียกว่า I-for-the other และการสื่อสารแบบที่คนอื่นพูดกับเราที่เรียกว่า the other-for-me ตัวภาษาหรือคำพูดที่ใช้สื่อสารนั้นก็เกิดภายใต้ความสัมพันธ์เหล่านี้ เนื่องจากความสัมพันธ์เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา และมีอยู่อย่างถ้วนทั่วนี้เอง จึงทำให้ไม่สามารถแยกแยะได้ว่า จุดกำเนิดแรกเริ่มอยู่ที่ใด เพราะทุกอย่างอยู่ภายในกระแสของความสัมพันธ์ทั้งสามชนิดนี้ การที่เราได้พูดกับคนอื่น หรือได้ฟังคนอื่นพูดกับเรา ก็ทำให้เราได้รับรู้คำพูดซึ่งหมายรวมทั้งความคิดของผู้อื่นด้วย ถ้อยคำและความหมายในคำพูดของเราก็มักจะมีการปรับเปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน

ยกตัวอย่างเช่น เราอาจจะพูดกับตัวเองว่าเรื่องเกี่ยวกับสหบทเรายังไม่มีความรู้เลย แต่เมื่อได้ไปคุยกับอาจารย์ผู้สอน ได้แลกเปลี่ยนกัน และอาจารย์ผู้สอนได้บรรยายเกี่ยวกับสหบทให้เราฟัง ถ้อยคำภาษาและความหมายที่มาในรูปของความรู้ความคิดเกี่ยวกับสหบทก็เกิดขึ้นในคลังภาษาของเรา ดังนั้น เมื่อเรา

พูดหรือสนทนากับคนอื่นเกี่ยวกับสหบท จึงเป็นการถ่ายทอดเอาคำพูดและความคิดของคนอื่นที่เราได้สนทนามาก่อนหน้านี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ภาษาหรือคำพูดของเราจึงไม่ใช่คำพูดของเราเองทั้งหมด แม้คำพูดนั้นจะออกมาจากปากของเราและเราทำหน้าที่เป็นผู้พูดหรือผู้ส่งสาร (sender) ก็ตาม แต่เป็นคำพูดที่ได้จากการสนทนาสัมพันธ์ บัคตินจึงกล่าวว่า ถ้อยคำพูดของเรามักจะมีคำพูดของผู้อื่นอยู่ด้วยอย่างน้อยก็ครึ่งหนึ่งเสมอ นั่นเท่ากับว่าคนเราทุกคนอยู่กับภาษาของผู้อื่นที่มีการถ่ายทอดและสื่อสารกันอยู่ก่อนแล้วภายในสังคมที่เราอาศัยอยู่ ถ้อยคำที่มีเสียงหรือคำพูดของผู้อื่นปนอยู่ด้วยนั้น บัคตินเรียกว่า heteroglossia หรือตัวบทที่ปรากฏถ้อยคำและน้ำเสียง (voice) ของหลายคน จากหลายแหล่ง หลายที่หรือหลายตัวบท ซึ่งต่อมาเรียกว่า สหบท (intertextuality) หรือถ้าเน้นที่น้ำเสียง ก็เรียกว่า พหุโฆษะ[1] (polyphony หรือ multivocality) เขาเรียกวิธีการวิเคราะห์ลักษณะทางภาษาในตัวบทหนึ่งสัมพันธ์กับตัวบทอื่นๆ นี้ว่า การวิเคราะห์ข้ามภาษาหรือข้ามตัวบท (translinguistic)

ภายหลังแนวความคิดได้รับการพัฒนาอย่างมากในวรรณกรรมศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณคดีวิจารณ์ และวรรณคดีเปรียบเทียบ ช่วงปลายทศวรรษที่ 60 จูเลีย คริสติวา (Kristeva 1986) นำแนวคิดดังกล่าวมาศึกษาตัวบทวรรณกรรมที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของผู้เขียน (the author) ผู้อ่าน (the reader) และตัวบท (text) ในรูปแบบของการสนทนา (dialogue) และความเกี่ยวข้องอย่างเป็นเหตุเป็นผลกัน เพื่อศึกษาลักษณะพื้นฐานของความสัมพันธ์ระหว่างวาทกรรม (discourses) และตัวบท (texts) คริสติวาเองก็ได้พิสูจน์ให้เห็นถึงความคิดของบัคตินที่ว่า ตัวบทที่คนเราผลิตนั้น จะถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากหลายๆ ตัวบทที่มีมาก่อน ในรูปแบบที่หลากหลายคล้ายกับการนำกระเบื้องชิ้นเล็กมาประกอบเป็นภาพศิลปะที่เรียกว่า โมเสค (Mosaic) ชี้ให้เห็นแนวคิดที่มุ่งไปสู่ความคิดพื้นฐานที่ว่า ในการผลิตตัวบท (text) แต่ละครั้งนั้น จะต้องมีตัวบทที่มีมาก่อนหน้าแล้ว (pre-text) ซึ่งได้ถูกนำมาผลิตซ้ำแล้วถ่ายทอดในรูปแบบของตัวบทใหม่ โดยมีการเน้นย้ำและอยู่ในบริบทใหม่ มีการตอบสนองและสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ที่มีต่อตัวบทที่มีมาก่อน ขณะเดียวกันก็สามารถจะทำนายและเชื่อมโยงไปสู่การเกิดตัวบทใหม่ต่อไปได้ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและข้อกำหนดปัจจุบันที่ผลิตตัวบทนั้น การผลิตตัวบทขึ้นมาจากหลายๆ ตัวบทที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันนี้ หรือ heteroglossia นั้น คริสติวาจึงได้กำหนดคำศัพท์ที่ใช้เรียกเสียใหม่ว่า สหบท (intertextuality) อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า ตัวบทถูกสร้างและถูกวางรูปแบบด้วยตัวบทอื่นๆ มากกว่าที่จะถูกสร้างด้วยตัวผู้เขียนเอง แต่ผู้เขียนก็อาจจะเจือน้ำเสียงของตนหรือน้ำเสียงบางอย่างแฝงในตัวบทนั้นได้ ตัวบทหนึ่งๆ จึงเปรียบเสมือนเครือข่ายที่โยงใยไปสู่ตัวบทอื่นๆ ในลักษณะของการสนทนาสื่อสัมพันธ์กัน (dialogic relationship) และผู้เขียนหรือผู้ส่งสารก็มีการตกแต่งทั้งภายในและภายนอกตัวบทให้ผสานกันไป

---

[1] ผู้เขียนขอใช้คำศัพท์ตามนพพร ประชากุล (2552, 2543) ที่ใช้กล่าวถึง polyphony

อันที่จริงในสาขาภาษาศาสตร์นั้น ก็มีการกล่าวถึงสหบทในช่วงเวลาที่ไม่ต่างกันมากนักกับสาขาวรรณกรรมศึกษา โดยนำมาใช้ในการวิเคราะห์ลักษณะการเชื่อมโยงสัมพันธ์ของตัวบทและระหว่างตัวบทอื่นๆ ดังที่ฮัลลิเดย์ (Halliday) ก็ได้กล่าวถึงไว้ใน *Language as Social Semiotic (1978)* และ *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective* (1989) เพียงแต่ดูเหมือนว่าฮัลลิเดย์จะเน้นสหบทในแง่ที่เป็นกลวิธีหนึ่งของการแสดงเอกภาพในตัวบทโดยอาศัยกลไกการเชื่อมโยง (Cohesion) เท่านั้น ยังมิได้ตีความไปถึงกระบวนการผลิตตัวบท

ความคิดเรื่อง สหบท ได้รับการขยายองค์ความรู้และมีการศึกษาอย่างเป็นระบบมากขึ้นในสาขาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา สังคม วัฒนธรรม การเมือง มานุษยวิทยา การสื่อสารมวลชน เป็นต้น เล็มค์ (Lemke 1992) กล่าวว่า สหบทนับเป็นวิถีทางสำคัญของการใช้ภาษาของมนุษย์ในการสื่อสารในสังคม คนเราสื่อสารกันเป็นสหบท และเราก็อยู่กับสหบทตลอดเวลา เมื่อช่องทางการสื่อสารมีมากกว่าการพูดและเขียน การศึกษาสหบทจึงมิได้ถูกจำกัดอยู่เพียงรูปภาษาเท่านั้น แต่หมายรวมไปถึงสื่อรูปแบบอื่นๆ เช่นกัน ด้วยเหตุนี้บางครั้ง สหบท ก็อาจจะมีคำเรียกต่างๆ กันไปได้อีก เช่น polyphony, multivoicedness หรือ multivocality เมื่อต้องการจะเน้นในเรื่องน้ำเสียงหรือเสียง (voice) ของผู้ส่งสาร แต่ถ้ากล่าวถึงตัวบทโดยหมายรวมถึงรูปสัญญะต่างๆ เช่น รูปภาพ ลายเส้น สี เสียง เป็นต้น ก็อาจเรียกว่าวาทกรรมสื่อหลากรูปแบบ (multimodality หรือ multimodal discourse) โดยเฉพาะอย่างหลังนี้ได้มีนักภาษาศาสตร์กลุ่มหน้าที่เชิงระบบ (Systemic Functional Linguistics หรือ SFL) ซึ่งได้รับอิทธิพลแนวคิดของฮัลลิเดย์ สร้างเป็นทฤษฎีทางวาทกรรมที่เรียกว่า ทฤษฎีวาทกรรมสื่อหลากรูปแบบ (Multimodal Discourse Theory) (Kress and van Leeuwen 2001, 2006) นอกจากนี้ยังมีนักภาษาศาสตร์หลายคนที่นำแนวคิดสหบทมาพัฒนาให้เป็นระบบขึ้น และใช้อธิบายภาษาที่สัมพันธ์กับสังคม ความคิดเชิงอำนาจ อุดมการณ์ (ideology) และประเด็นที่เกี่ยวกับอัตลักษณ์ (identity) ที่สามารถตีความได้จากตัวบท เช่น งานของแฟร์เคลาฟ์ (Fairclough 1992, 1995) สกอลลอน (Scollon 2004) แทนเนน (2007) กอร์ดอน (Gordon 2009) รวมทั้งมีการเปิดสอนเป็นรายวิชาเฉพาะ เช่น ในหลักสูตรภาษาและวัฒนธรรม ภาควิชาภาษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยจอร์จทาวน์ ประเทศสหรัฐอเมริกา เป็นต้น

3. สหบทกับวาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์

การศึกษาวิเคราะห์ภาษาในสาขาภาษาศาสตร์โดยทั่วไปมักจะมุ่งตอบคำถามที่ตัวภาษาโดยการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ทางภาษาที่เกิดขึ้น แต่วาทกรรมวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ (รวมทั้งการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์อื่นๆ เช่น ภาษาศาสตร์สังคมเชิงวิพากษ์ วัจนปฏิบัติศาสตร์เชิงวิพากษ์) จะเน้นที่การตอบคำถาม “ทำไม” เพื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์ทางภาษาที่สัมพันธ์กับปรากฏการณ์ทางสังคม และตีความไปถึงเบื้องหลังที่เกี่ยวข้องกับอำนาจ อุดมการณ์และประเด็นทางสังคมอื่นๆ ที่แฝงอยู่ เพื่อนำไปสู่

การทำความเข้าใจสังคมและประเด็นทางสังคม และเพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาทางสังคมนั้นได้ในที่สุด การศึกษาแนวนี้จึงเหมาะสำหรับผู้ที่ต้องการจะศึกษาภาษาให้กว้างไกลไปกว่าการศึกษาภาษาศาสตร์ตามแบบฉบับ การศึกษาวิเคราะห์ในลักษณะนี้เป็นการศึกษาภาษาที่ใช้ทฤษฎีทางสังคมเข้ามาร่วมอธิบายด้วย

แนวคิดเกี่ยวกับสหบทได้มีการตีความและขยายองค์ความรู้ออกไปจากนักวิชาการที่สนใจศึกษาทางด้านสังคม การเมือง วัฒนธรรม มานุษยวิทยา สื่อมวลชน รวมทั้งสาขาภาษาศาสตร์ สำหรับในสาขาภาษาศาสตร์นั้นมีการศึกษากันอย่างเป็นระบบและชัดเจนมากยิ่งขึ้น เมื่อแฟร์เคลาฟ์ (1995) นำความคิดเรื่องสหบทมาพัฒนาและกล่าวถึงอย่างละเอียด เพื่อใช้ในการศึกษาภาษาที่สัมพันธ์กับสังคม อำนาจและอุดมการณ์ที่อยู่เบื้องหลังการผลิตตัวบทต่างๆ ในสังคม อันที่จริง การวิเคราะห์สหบทมีหลายแนวทาง ในบทความนี้จะขอกล่าวถึงวิธีการวิเคราะห์สหบทตามแนวทางของแฟร์เคลาฟ์พอสังเขปเพื่อเป็นตัวอย่างของการวิเคราะห์

3.1 ลักษณะและวิธีการวิเคราะห์

โดยทั่วไปการวิเคราะห์ตัวบท ไม่ว่าจะเป็นตัวบทการเขียนหรือการพูด สามารถวิเคราะห์สหบทได้ใน 2 ระดับ ได้แก่ ระดับตัวบท (text) ที่สามารถเห็นสหบทภายในตัวบทนั้นอย่างชัดเจนจากคุณสมบัติทางภาษา รูปภาษา เช่น การใช้คำ วลี ประโยค และกลวิธีทางภาษาบางอย่าง เช่น การใช้อัญพจน์ (quotation) ที่บ่งบอกถึงตัวบทอื่นที่อยู่ในตัวบทที่วิเคราะห์ สหบทระดับตัวบทนี้ เรียกว่า สหบทปรากฏตัว (manifestation intertextuality) อีกระดับหนึ่งเป็นระดับที่มีขอบเขตเกินกว่าตัวบท แต่สัมพันธ์ไปถึงบริบททางสังคมวัฒนธรรมของตัวบทนั้น หรือ ระดับวาทกรรม สหบทระดับวาทกรรมนี้เรียกว่า สหบทแบบแฝง (constitutive intertextuality) หรือเรียกอีกอย่างว่า สหวาทกรรม (interdiscursivity) เป็นการวิเคราะห์สหบทโดยจะต้องนำเรื่องระบบทางสังคม อำนาจ อุดมการณ์ทางสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การอธิบายอาจไม่ปรากฏชัดเจนด้วยรูปทางภาษาเหมือนประเภทแรก แต่จะต้องพิจารณาทั้งตัวบทและวาทกรรมที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมักจะเป็นวาทกรรมเชิงสถาบัน เช่น วาทกรรมการแพทย์ วาทกรรมโฆษณา วาทกรรมการเมือง ฯลฯ วาทกรรมแต่ละประเภทเหล่านี้มักจะมีรูปแบบและวิธีการใช้ภาษานำเสนอในตัวบทที่แตกต่างกัน

การวิเคราะห์สหบทที่ง่ายและชัดเจนที่สุด หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นสหบทระดับผิว (surface of text) สามารถวิเคราะห์ได้จากสหบทปรากฏตัว โดยพิจารณาที่ลักษณะของภาษาที่ปรากฏอยู่ในตัวบทนั้น แฟร์เคลาฟ์ (1992) นำเสนออย่างเป็นระบบไว้ว่าสหบทปรากฏชัดอยู่ในตัวบท 3 ลักษณะ ได้แก่ สหบทแบบเรียงต่อกัน แบบซ้อน และแบบผสม

สหบทแบบเรียงต่อกัน (sequential intertextuality) เป็นลักษณะที่ตัวบทอื่นที่มีอยู่ก่อนแล้วปรากฏอยู่ในตัวบทที่เราวิเคราะห์อยู่นั้นในลักษณะที่เรียงต่อกันไป นั่นหมายความว่า ตัวบทที่เกิดอยู่ก่อน

แล้วถูกนำมากล่าวถึงหรืออ้างถึงอยู่ภายในอีกตัวบทหนึ่งโดยที่มีรูปภาษาหรือเครื่องหมายที่แสดงการปรากฏของตัวบทอื่นที่ถูกกล่าวอ้างถึงอย่างชัดเจน โดยพื้นฐานที่สุด ก็คือ ตัวบทที่มีการอ้างถึงแบบการใช้อัญพจน์ (quotation) มักจะปรากฏเครื่องหมายอัญประกาศเพื่อแสดงคำพูดหรือตัวบทของผู้อื่นอยู่ด้วย ซึ่งเรามักจะเรียกข้อความที่ปรากฏในลักษณะเช่นนี้ว่าถ้อยคำพูดแบบตรง (direct speech) สหบทแบบซ้อน (embedded intertextuality) หมายถึง ตัวบทหนึ่งที่มีตัวบทอื่นๆ มาปรากฏซ้อนอยู่ภายในข้อความของตัวบทนั้น เรียกข้อความที่มีการปรากฏเช่นนี้ว่า ถ้อยคำพูดแบบอ้อม (indirect speech) สหบทแบบผสม (mixed intertextuality) เป็นลักษณะข้อความที่มีตัวบทอื่นปรากฏทั้งในลักษณะเรียงต่อกันและซ้อนกันไป เหมือนห่วงโซ่หลายห่วงที่เกี่ยวคล้องต่อกันไป ดูตัวอย่างข่าวในหนังสือพิมพ์ต่อไปนี้

<u>ตัวอย่าง1</u>

(1) ที่ตึกสันติไมตรี ทำเนียบรัฐบาลเมื่อเวลา 13.00 น.วันที่ 4 ก.ย.2554 น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีเป็นประธานมอบนโยบายในการแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ 9 จังหวัด ประกอบด้วยสุโขทัย พิษณุโลก นครสวรรค์ พิจิตร อ่างทอง ชัยนาท พระนครศรีอยุธยา อุดรธานี สิงห์บุรี ร่วมกับ 37 หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อเร่งรัดช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากพายุโซนร้อนนกเตน

(2) พร้อมมอบนโยบายตอนหนึ่งว่า เป็นไปตามนโยบายที่ตนได้มอบหมายไว้ให้คือ 2P 2R ซึ่งไม่ใช่มาตรการป้องกัน แต่เป็นมาตรการดำเนินการในช่วงก่อนภัยเกิด ช่วงที่ภัยเกิด และหลังจากเกิดภัยขึ้นแล้ว การบูรณาการร่วมกันก็จะทำให้มาตรการ 2P 2R สัมฤทธิ์ผล ซึ่งความสำเร็จก็จะตกอยู่กับประชาชน ซึ่งเป็นสิ่งที่ตนต้องการที่จะทำให้ประชาชนได้รับการช่วยเหลือจากทุกหน่วยงานโดยเร็วที่สุด.....

(3) “แม้ว่าดิฉันจะให้นโยบายโมเดลบางระกำแล้วก็ตาม แต่ก็ไม่สามารถนั่งอยู่ได้ เพราะเห็นความเดือดร้อนของประชาชนใน 9 จังหวัด ดิฉันเป็นห่วง ก็จะต้องลงมาเรียกทุกหน่วยงานหารือบูรณาการร่วมกัน หามาตรการลงไปช่วยเหลืออย่างเร่งด่วน ดิฉันต้องลงมาอีกทางหนึ่งเพื่อที่จะให้ความร่วมมือกับผู้ว่าฯทั้ง 9 จังหวัดเป็นไปอย่างรวดเร็ว” น.ส.ยิ่งลักษณ์ กล่าว

(คมชัดลึก, 5 ก.ย. 2554)

ตัวบทข้างต้นเป็นข่าวในหนังสือพิมพ์ในช่วงเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 แม้ข่าวนี้จะนำเสนอในวันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2554 แต่เนื้อหาในตัวบทกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้า ดังจะพบในข้อความ (1) ที่แสดงให้เห็นช่วงเวลาและสถานที่ที่เกิดขึ้นมาแล้วของเหตุการณ์ รวมทั้งบุคคลที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่เนื้อหาของข่าวต่อไป จะสังเกตเห็นว่าการอ้างถึงชื่อบุคคลที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในข้อความนี้จะ

ใช้การอ้างถึงที่มีชื่อสกุลและตำแหน่งชัดเจน คือ *น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี* ส่วนข้อความ (2) เป็นสหบทแบบซ้อนที่สรุปรายละเอียดของสาระในข่าวที่เกี่ยวข้องกับนโยบายการป้องกันอุทกภัย โดยปรากฏหลังตัวนำอนุพากย์ "ว่า" ถ้อยคำที่แสดงการอ้างถึงบุคคลใช้คำว่า *ตน* แทนที่ *น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร* ในขณะที่ข้อความ (3) มีการใช้เครื่องหมายอัญพจน์เพื่อแสดงให้เห็นว่าข้อความที่ปรากฏภายในเครื่องหมายนี้เป็นคำพูดของ*น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร* ซึ่งจะสังเกตเห็นว่ามีการใช้คำสรรพนามบุรุษที่ 1 *ดิฉัน* แสดงถ้อยคำพูดแบบตรง (direct speech) และใช้คำอ้างถึงผู้พูดว่า *น.ส.ยิ่งลักษณ์* ในตอนท้ายของอัญพจน์

สหบทลักษณะนี้มักจะมีรูปภาษาที่บ่งบอกขอบเขตของตัวบทอื่นที่มีมาก่อนอย่างชัดเจน ตัวบทที่ปรากฏจึงแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงสนทนา (dialogic relation) ระหว่างตัวบทด้วยกัน ทำให้เกิดเป็นสหบทสัมพันธ์ (intertextual relation of text) ของตัวบทขึ้น

สหบทอีกประเภทหนึ่งก็คือสหบทแบบแฝง (constitutive intertextuality) เป็นสหบทที่ตัวบทหนึ่งไม่มีวิธีการกล่าวถึงรูปถ้อยคำหรือข้อมูลของตัวบทอื่นที่ชัดเจน หากแต่จะต้องอาศัยการตีความตัวบทและพิจารณาลักษณะของตัวบทหลายลักษณะ เช่น รูปแบบการนำเสนอ การใช้ถ้อยคำที่แสดงวงศัพท์ของวาทกรรมหนึ่ง ๆ แฝงอยู่ในตัวบท แฟร์เคลาฟ์พบว่าการพิจารณาสหบทเช่นนี้เป็นเป็นการศึกษาสหบทเชิงนามธรรม เพราะสหบทแบบแฝงจะมีลักษณะของการยืมรูปแบบของวาทกรรมหรือประเภทเชิงสถาบันของวาทกรรมที่มีอยู่แล้วในสังคม ผู้เขียนนำประเภทของวาทกรรมเหล่านั้นมาใช้ประกอบสร้างความคิดหรือตัวบทของตน ดังนั้นสหบทแบบแฝงนี้บางครั้งจึงเรียกว่า สหวาทกรรม (interdiscursivity) ซึ่งหมายถึงตัวบทที่ประกอบสร้างขึ้นมาโดยมีวาทกรรมเชิงสถาบันหลายประเภทแฝงอยู่ ตามความคิดของแฟร์เคลาฟ์แล้ว สหบทแบบแฝงหรือสหวาทกรรมนี่เองที่เปิดโอกาสให้ความคิด อุดมการณ์ อำนาจและวิถีปฏิบัติทางสังคมของบุคคลได้แสดงตัวออกมาและถ่ายทอดออกไปสู่สังคมในวงกว้าง ผ่านตัวบทของผู้ส่งสารโดยที่ผู้รับอาจจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม สิ่งที่แฝงมาเหล่านี้ได้ซึมซาบและส่งผ่านต่อไปยังตัวบทอื่นและถึงผู้รับคนอื่นเป็นทอด ๆ สืบเนื่องกันไป ในการสื่อสารทั่วไป คนเรามักจะมีการพูดหลายเรื่องและใช้ถ้อยคำที่แฝงความคิดบางอย่างที่หยิบยืมมาจากถ้อยคำพูดของคนต่างๆ จากที่ต่างๆ จากเรื่องต่างๆ มากมาย คำพูดเหล่านี้ก็จะแฝงอยู่และซ้อนทับกันไปในเรื่องราวที่เรานำเสนอ น้ำเสียงต่างๆ เหล่านั้นก็จะแทรกซึมอยู่ตามถ้อยคำในตัวบทเช่นกัน สหบทลักษณะนี้จึงต้องอาศัยความรู้เชิงวาทกรรม (discourse competence) ในการพิจารณาว่าถ้อยคำและน้ำเสียงที่ซ้อนทับภายในตัวบทนั้นเป็นวาทกรรมใด แฝงอำนาจและอุดมการณ์แบบใด เช่น มีข้อความโฆษณาประชาสัมพันธ์ของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาแห่งหนึ่ง ดังนี้

<u>ตัวอย่าง 2</u>

“สมัครด่วนวันนี้ รับทุนการศึกษาพิเศษ หากเข้าเรียนแล้ว ไม่พอใจ ยินดีคืนเงิน”

ลักษณะการใช้ถ้อยคำภาษาที่กล่าวว่า *“ไม่พอใจ ยินดีคืนเงิน”* นี้ มักพบได้ทั่วไปในภาษาโฆษณาสินค้าซึ่งแฝงด้วยแนวคิด (หรือในทางวาทกรรมวิเคราะห์เรียกว่า อุดมการณ์ หรือ ideology) ทางการตลาด เมื่อสถาบันการศึกษานำภาษาโฆษณาสินค้าเช่นนี้มาใช้ นั่นย่อมแสดงให้เห็นว่าได้นำแนวคิดหรืออุดมการณ์การตลาดมาใช้ในการประชาสัมพันธ์สถาบันการศึกษาของตนด้วย

แม้แต่คำพูดที่ใช้สนทนาในชีวิตประจำวันของเรา ก็อาจแฝงด้วยความคิดหรือน้ำเสียงของบุคคลอื่นอยู่โดยเราไม่รู้ตัว ผู้เขียนได้ยินครูโรงเรียนแห่งหนึ่งพูดกับนักเรียนบริเวณโรงอาหาร ขณะที่นักเรียนกำลังจะซื้ออาหารกลางวันรับประทาน ดังนี้

<u>ตัวอย่าง 3</u>

อย่าลืมกินร้อน ช้อนกลาง ล้างมือด้วยนะคะ นักเรียน

คำพูดเช่นนี้มองผิวเผินดูเหมือนจะเป็นวัจนกรรมที่แสดงความห่วงใยของครูที่มีต่อนักเรียน แต่ถ้อยคำดังกล่าวก็มิใช่เป็นของครูทั้งหมด เนื่องจาก เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าเมื่อครั้งที่ไข้หวัดใหญ่ 2009 ระบาดนั้น มีการรณรงค์จากทางกระทรวงสาธารณสุขให้ประชาชน *“กินร้อน ช้อนกลาง ล้างมือ”* ดังนั้นเมื่อครูกล่าวโดยใช้คำพูดที่เป็นข้อความมาจากการรณรงค์นี้ จึงเท่ากับว่าครูท่านนั้นได้หยิบยืมคำพูดและใช้น้ำเสียงเดียวกันกับกระทรวงสาธารณสุข คำพูดดังกล่าวจึงแฝงไปด้วยแนวคิดเชิงสาธารณสุขอยู่ด้วย

ตัวบทที่มีลักษณะสหบทข้างต้น ทั้งที่ปรากฏชัดและที่เป็นแบบแฝง เกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีปฏิบัติ (practice) ของการผลิตตัวบท ในการรายงานข่าวในหนังสือพิมพ์ ผู้ผลิตตัวบทไม่ว่าจะเป็นนักข่าวหรือกองบรรณาธิการข่าวล้วนแล้วแต่เป็นผู้มีอำนาจในการคัดเลือกและเลือกสรรข้อความที่จะนำเสนอ ในแง่หนึ่งการรายงานนั้นเป็นการนำข้อมูลข้อเท็จจริงมานำเสนอ แต่อีกแง่มุมหนึ่งข้อมูลข้อเท็จจริงเหล่านั้นก็มิใช่เป็นความจริงอันบริสุทธิ์เสมอไป เนื่องจากได้ผ่านกระบวนการคัดสรรจากกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องในการผลิตตัวบทมาแล้วอีกทอดหนึ่ง ข้อความที่ปรากฏในข่าวหนังสือพิมพ์เหล่านี้จึงแฝงไปด้วยอำนาจที่ผู้เขียนได้กระทำผ่านตัวบทเหล่านี้ การจะเลือกใช้ถ้อยคำใดในการนำเสนอ การเลือกที่จะเรียบเรียงข้อความก่อนหลัง การตัดทอน เพิ่มลด ปรับเปลี่ยนถ้อยคำในข้อความ ก็ล้วนผ่านผู้ผลิตตัวบท ตัวอย่าง 2 และ 3 ก็แสดงให้เห็นตัวบทที่เป็นแนวคิดและน้ำเสียงของวาทกรรมอื่นที่ผู้ผลิตตัวบทหรือผู้พูด (ครู) นำมาใช้ประกอบในถ้อยคำพูดของตน ซึ่งเท่ากับว่าผู้ผลิตตัวบทเหล่านี้ล้วนมีการสนทนาสัมพันธ์กับตัวบทต่างๆ ที่มีมาก่อนหน้าแล้วนั่นเอง

นอกจากการพิจารณาที่รูปแบบของการปรากฏสหบทแล้ว ยังอาจใช้วิธีการทางภาษาศาสตร์ในการวิเคราะห์สหบทเพื่อตีความถึงแนวคิด หรือเพื่อต้องการทำความเข้าใจประเด็นบางอย่างที่แฝงอยู่ แฟร์เคลาฟ์ได้นำเสนอเครื่องมือทางภาษาในการวิเคราะห์สหบท ได้แก่ การสื่อแทนวาทกรรม (discourse representation) มูลบท (Presupposition) การปฏิเสธ (negation) อภิวาทกรรม (metadiscourse) และ การประชดประชัน (irony)

การสื่อแทนวาทกรรม (Discourse representation) เป็นการนำเสนอวาทกรรมที่ไม่เพียงแต่เป็นการแสดงความหมายของข้อความหรือตัวบทเท่านั้น แต่เป็นการสื่อแทน "เสียง (voices)" ของการกระทำที่ปรากฏในวาทกรรม และของผู้ผลิตตัวบท รวมทั้งวิถีปฏิบัติทางสังคมด้วย การสื่อแทนทางวาทกรรมนี้อาจแสดงออกด้วยกลวิธีทางภาษาบางอย่าง เช่น การใช้คำศัพท์ วลี สำนวน ประโยค หรือ ลีลาการนำเสนอใดๆ ก็ได้ ที่ผู้ผลิตตัวบทใช้สื่อเพื่อแสดงตำแหน่ง (position) ของตนต่อตัวบทหรือต่อข้อความที่นำเสนอ และต่อผู้อ่าน เท่าที่มีการศึกษาวิจัยกันมากในเรื่องการสื่อแทนวาทกรรม ก็คือ การศึกษาการสื่อแทนวาทกรรมในการรายงานข่าวในสื่อมวลชน (Fairclough 1992, 1995 Scollon 2004) โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ direct และ indirect speech รวมทั้งการใช้หน่วยทางภาษาอื่นๆ เช่นการใช้คำสรรพนาม การใช้กริยาวลีแสดงการรายงานแทนเสียงของผู้ที่เป็นแหล่งที่มาของข่าว หรือผู้ให้ข้อมูล และเสียงของนักข่าว หรือคนเขียนข่าว หรืออาจเป็นบรรณาธิการข่าวอยู่ด้วย การใช้ direct speech และการใช้คำสรรพนามบุรุษที่หนึ่งสำหรับแหล่งข่าวหรือผู้ให้ข้อมูล ถูกมองว่าเพื่อเป็นการแสดงระยะห่างที่ผู้เขียนข่าวมีต่อวาทกรรมสาธารณะ (public discourse) ผู้เขียนข่าวหรือผู้รายงานข่าวไม่ต้องการเอาตัวเองเข้าไปอยู่ในวาทกรรมนั้น โดยพยายามที่จะคงเอาเสียง (voice) ของแหล่งข่าวเดิมให้มากที่สุด ในขณะที่การใช้ indirect speech รวมทั้งการใช้คำสรรพนามบุรุษที่สามและคำกริยาแสดงการรายงานต่างๆ ก็เป็นการนำเอาเสียงของผู้เขียนข่าวเข้าไปเกี่ยวพันด้วย ไม่ว่าจะเป็นการสื่อแทนรูปแบบใด การสื่อแทนทางวาทกรรมเช่นนี้ ก็เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้สื่อข่าวและผู้เขียนข่าวมีอำนาจในการปรับเปลี่ยนและเลือกสรรถ้อยคำในการนำเสนอข่าว บางครั้งข้อมูลจากแหล่งเดียวกัน เมื่อนำมาเสนอในหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับหรือสื่อ (media) ที่แตกต่างกันแล้ว อาจมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับว่าผู้นำเสนอต้องการจะให้ตัวบทนั้นสื่อแทนออกมาอย่างไร ดังที่ปรากฏในตัวอย่าง1

มูลบท (Presupposition) การใช้มูลบทเป็นการใช้ภาษาเพื่อสื่อข้อความที่ทำให้เข้าใจได้โดยนัยว่ามีข้อความอื่นๆ หรือมีเหตุการณ์บางอย่างปรากฏหรือเกิดขึ้นมาก่อนหน้าแล้ว หรือมีความคิดและเจตนาบางอย่างที่แฝงอยู่ในข้อความในตัวบท แฟร์เคลาฟ์ (2003) มองว่ามูลบทเกี่ยวข้องกับวาทกรรมในแง่ที่โยงไปกับความรู้ทางสังคมวัฒนธรรมที่ผู้พูดผู้ฟังมีอยู่ร่วมกันและยังเกี่ยวพันกับเรื่องของอำนาจและอุดมการณ์อีกด้วย เขาแบ่งมูลบทออกเป็น 3 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ มูลบทบอกถึงสิ่งที่มีอยู่ มูลบทบอก

อดีต ปัจจุบันและอนาคต และมูลบทบอกการตีค่าในสิ่งที่ดีที่พึงปรารถนา มูลบททั้งสามประเภทอาจมีรูปภาษาที่สื่อให้เกิดการตีความได้ชัดเจน หรือที่เรียกว่า ตัวบ่งชี้มูลบท (presupposition triggers) (Levinson, 1983) เช่น ข้อความว่า *ผมเลิกเที่ยวแล้ว* คำว่า "เลิก" นอกจากจะสื่อความหมายได้ว่าผู้พูดไม่ได้เที่ยวแล้ว ยังมีสื่อความหมายย้อนไปถึงการกระทำในอดีตที่ผู้พูดเคยทำมาก่อน ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้มูลบทบอกสิ่งที่เคยเป็นและสิ่งที่เป็นอยู่ อย่างไรก็ตาม การตีความสิ่งที่แฝงอยู่ในข้อความโดยอาศัยมูลบทนั้นอาจจะไม่มีตัวบ่งชี้มูลบทชัดเจนเหมือนคำว่า *เลิก* ข้างต้นก็ได้ เนื่องจากมีบางข้อความที่ต้องอาศัยการตีความจากถ้อยคำในข้อความประกอบทั้งหมด เช่น คำว่า *เที่ยว* ในตัวอย่างนี้ เป็นคำที่ต้องอาศัยความเข้าใจทางบริบทของข้อความและบริบทของสังคมในการตีความด้วยว่าผู้พูดต้องการจะสื่อถึงการท่องเที่ยวทั่วไปตามสถานที่ต่าง ๆ หรือหมายถึงการไปสถานบริการบันเทิงหรือสถานบริการทางเพศ หากพิจารณาที่ตัวบ่งชี้ *เลิก* อาจตีความหมายโดยนัยว่าผู้พูดเลิกทำในสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ดังนั้นคำว่า *เที่ยว* ในที่นี้ก็น่าจะมีความหมายเป็นอย่างหลังมากกว่าที่จะเป็นการท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ การละทิ้งที่จะทำในสิ่งที่เคยทำ ย่อมอนุมานได้ว่าสิ่งที่เคยทำย่อมได้รับการตีค่าว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่พึงปรารถนา ดังนั้นการไม่ไปเที่ยวสถานบันเทิงจึงแสดงมูลบทว่าเป็นสิ่งที่ดีที่พึงปรารถนานั่นเอง การวิเคราะห์ข้อความเช่นนี้นอกจากจะต้องใช้ความรู้ด้านคำศัพท์ว่าความหมายของศัพท์นั้นหมายถึงอะไรแล้ว จำเป็นต้องอาศัยความรู้สังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เข้าใจว่ามีความคิดหรือสิ่งใดที่แฝงอยู่ในตัวบท

การปฏิเสธ (Negation) เป็นการนำเสนอข้อมูลในเชิงปฏิเสธหรือการแย้งกับข้อมูลหรือข้อความที่มีมาก่อน ข้อความที่มีการแย้งหรือการปฏิเสธ มักจะสื่อให้เข้าใจได้ว่ามีอะไรบางอย่างเกิดขึ้นมาก่อนหน้าแล้ว และผู้เขียนหรือผู้ผลิตตัวบทนั้นต้องการนำเสนอความคิดที่ตอบโต้หรือแย้งสิ่งที่เกิดขึ้นดังกล่าวหรืออาจแย้งกับมูลบทก็ได้ เช่น "ชูวิทย์บอกว่าเขาไม่ได้มีส่วนเกี่ยวพันในคดีรื้อบาร์เบียร์" การรายงานเช่นนี้ สื่อให้เข้าใจได้ว่าน่าจะต้องมีเรื่องเกี่ยวกับการรื้อบาร์เบียร์เกิดขึ้น และมีการพูดถึงกันว่าชูวิทย์ซึ่งเป็นผู้ที่ถูกกล่าวอ้างถึงในข้อความนี้น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งทำให้ชูวิทย์จะต้องออกมาปฏิเสธ ลักษณะเช่นนี้การวิเคราะห์ตีความก็จะคล้ายกับการตีความมูลบท (presupposition)

อภิวาทกรรม (Metadiscourse) เป็นการนำเสนอข้อมูลที่ทำให้เข้าใจได้ว่ามีอะไรบางอย่างนอกเหนือไปจากข้อความที่ปรากฏ Fairclough กล่าวว่ากลวิธีนี้เป็นการแสดงระยะห่างของผู้ผลิตตัวบทที่ไม่ต้องการจะนำตัวเองเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตัวบท ผลักตัวเองออกไปและทำเหมือนกับว่าตัวบทดังกล่าวนั้นเป็นตัวบทอื่น หรือตัวบทนอก (external) ที่มิใช่ตัวบทของผู้ผลิตเอง กลวิธีที่ว่านี้อาจเป็นการกลบเกลื่อน (hedging) เช่น ใช้คำประเภทที่แสดงความคลุมเคลือ แสดงความไม่แน่ใจ เป็นต้นว่า "บางที" "อาจจะ" "น่าจะ" การใช้สรรพนามหรือการอ้างถึงที่ไม่เฉพาะเจาะจงแหล่งที่มาของข้อมูล จำพวก "เขาเล่าว่า" เช่น "เรื่องที่เล่าให้ฟังบางทีก็อาจจะไม่ใช่เรื่องจริงก็ได้ ฟังเขาเล่ามาอีกที" หรืออาจเป็นการใช้

อุปลักษณ์ (metaphor) เช่น “ใช้งานเราเป็นบ้าเป็นหลังอย่างกับอยู่โรงงานนรก” ลักษณะเช่นนี้เป็นการสื่อให้เห็นได้ว่ามีอะไรบางอย่างเกิดขึ้นและผู้พูดต้องการที่จะสะท้อนให้ข้อความที่ตนพูดไปสัมพันธ์กับสิ่งนั้นโดยที่ไม่ต้องการที่จะอ้างอิงสิ่งที่กำลังกล่าวถึงอย่างชัดเจน

การประชดประชัน (Irony) เป็นการนำเสนอข้อมูลโดยกล่าวถึงสิ่งหนึ่งให้มีความหมายไปอีกทางหนึ่งในลักษณะประชดประชันเสียดสี ตัวบทที่มีลักษณะเช่นนี้มักจะเป็นตัวบทที่สะท้อนบางสิ่งบางอย่างที่เกิดขึ้นแล้ว และผู้ผลิตตัวบทได้ตีความหมายของสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยความคิด ความเชื่อและค่านิยมบางอย่าง แล้วสื่อข้อความหรือตัวบทออกมาเป็นปฏิกิริยาสะท้อนต่อข้อมูลหรือตัวบทที่มีอยู่นั้น การประชดประชันที่พบในสื่อมวลชนมักจะเกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาทางสังคมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ผู้เขียนต้องการจะวิพากษ์วิจารณ์ถึง เช่น “เรื่องข้าราชการกับเงินใต้โต๊ะ เป็นเรื่องโกหกทั้งเพ ที่มีพูดกันมานมนานในสังคมไทยก็เป็นเรื่องเหลวไหล เรื่องโกหก สร้างเรื่องขึ้นมาทั้งนั้น ผมไม่เคยเห็นเงินใต้โต๊ะ เคยเห็นแต่บนโต๊ะ ข้างโต๊ะ ข้างรถ ข้างถนน...” เป็นต้น

4. ตัวอย่างการวิเคราะห์สหบทในวาทกรรมผู้ติดเชื้อเอดส์

ข้อมูลที่นำมาเป็นตัวอย่างในการวิเคราะห์นี้ได้มาจากการเก็บข้อมูลภาคสนามที่โครงการธรรมรักษ์นิเวศน์ วัดพระบาทน้ำพุ จังหวัดลพบุรี เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการเขียนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของผู้เขียน (ดูจันทิมา เอียมานนท์ 2549) ในที่นี้จะใช้การวิเคราะห์ด้วยวิธีการทางภาษาตามที่กล่าวมาข้างต้น โดยจะใช้รูปแบบข้อมูลเป็นบทสนทนา ดังนี้

<u>ตัวบทที่ 1</u>

(บทสนทนาระหว่างผู้วิจัย (จ) กับผู้ป่วย (ฟ) ซึ่งได้นำอัลบั้มรูปของตนมาให้ (จ) ดูขณะสนทนา โดย (ฟ) นั่งอยู่บนเตียง และ (จ) ยืนคุยอยู่ข้างเตียง)

ฟ (1) นี่แฟน (ชี้รูปแฟนของตน) พอเป็นแล้วผอมแห้งเลย

(2) นี่แม่แฟน (ชี้รูปแม่แฟน) แม่แฟนเค้าก็ไม่ให้ไปไหน เค้าให้อยู่นี่

(3) แม่แฟนเค้าก็ดีนะเนี่ย แม่เค้าถามว่า “เจ๊ยบจะมานี่มั้ยเนี่ย” บอก “มาซิแม่”

(4) พอแฟนเป็นแล้วผอม ตัวเล็ก อุ้มขี้อุ้มเยี่ยวเองแหละ

จ (5) เหรอคะ

ฟ (6) แฟนไม่ใช่คนเที่ยว

(7) แต่เค้าเคยมีแฟนมาแล้วคนนึง ไม่รู้ติดมาจากแฟนเก่ารึป่าว

(8) น่ะ ดูรูปซินั่น (ชี้รูปตัวเอง) อ้วนจ้ำม่ำเลยนะเนี่ย มันไม่น่าจะติดน่ะนะ

จ (9) นี่ก็พี่เจ๊ยบเหรอ

ฟ (10) นี่แหละ นี่แหละ พอคลอดลูกแล้วอ้วน หกสิบกิโลแน่ะ

(11) ตอนนี้แฟนยังอ้วนอยู่เลยเนี่ย

(12) เดี๋ยวจะหาว่านั่น

(13) ไม่ใช่คนเที่ยวเลย

(14) หมอเค้าบอกว่าถ้าเรากินยาตั้งแต่แรกนะ เราไม่ทรุด

(15) มันไม่น่าทรุดน่ะเนอะ

(ขณะที่ (จ) ทำความสะอาดเตียงของผู้ป่วย (ฟ))

ฟ (16) อยากให้เค้าโกนผมเนี่ย ผมมันร่วง รำคาญ นอนแล้ว โอ้หูย..เป็นกระจุก

จ (17) เหรอคะ

ฟ (18) เออ...มันดี มันไม่ต้องมานั่งสระ อะไรมาก

(19) ก็มันบางเนี่ย จนไม่จะนั่นเท่าไหร่แล้ว

(20) สาวๆ ผมหนาออกเนี่ย

(21) มาร่วงอีตอนเป็นโรคนี้แหละ กินยาตายแล้ว กลับมาน่ะ ผมร่วง

(22) ตอนที่..รู้ว่าแฟนเป็น ลูกเป็นน่ะ ตอนยังไม่ได้กินยาตาย ผมไม่ร่วง ผมก็หนาแหละ

(23) ไม่ใช่คนเที่ยวเลย

(24) เดี๋ยวจะหาว่าเป็นคนเที่ยว

จ (25) ไม่หรอก ก็ติดกันได้หลายแบบ

ฟ (26) เนี่ย ดูซิเนี่ย แฟนยังอ้วน

(27) คงติดมาจากแฟนเก่าน่ะ คิดในใจนะ

<u>ตัวบทที่2</u>

(หัวหน้าผู้ช่วยพยาบาล (ล) เดินผ่านมา (จ) จึงหันไปพูดกับ (ล) เพื่อบอกอาการของ ฟ ซึ่งมีอาการผิดปกติทางร่างกายให้ทราบ และกำลังสงสัยอยู่ว่ายาที่ (ฟ) นำติดตัวมาด้วยจะรับประทานได้หรือไม่เพราะเคยรับประทานยานี้เวลาที่เกิดอาการเดียวกัน)

จ (28) พี่คนนี้เค้าบอกว่าชาทั้งตัวค่ะ

ล (29) (หยุดยืนพูดกับ ฟ ที่เตียง) ชาทั้งตัว

ฟ (30) แบบว่า หนูรู้ตัว หนูก็เลยตีขา (เอามือตีขาตัวเองประกอบด้วย) ไม่งั้นมันก็...(หัวเราะ)

((ล) หยุดยืนอ่านซองยาของ (ฟ) ที่ (จ) ส่งให้อ่าน)

ล (31) อันนี้มันยาแก้หอบ ไม่ใช่ยาแก้ชักซะหน่อย

ฟ (32) ไม่รู้อะ แต่อันนี้หนูกินมานานแล้วนะ ยาแก้ชัก

ล (33) อะอันนี้ยา.... อะ เค้าเขียนหอบ เค้าเขียนหอบ

(34) อันนี้ยาแก้ท้องเสีย

4.1 การสื่อแทนวาทกรรม: การสื่อแทนโลกของผู้ป่วย

จากตัวบทที่ 1 จะเห็นว่าผู้ป่วยเล่าเรื่องและเล่าเหตุการณ์ความเป็นมาที่เกิดขึ้นของตนเองโดยมีอัลบั้มรูปถ่ายเป็นสื่อในการเล่าเรื่อง อัลบั้มรูปจึงเหมือนเป็นเครื่องมือการสื่อ (Mediational means) (Scollon 1998, 2001, 2002)ที่ผู้สนทนาใช้เพื่อแสดงวาทกรรมของตน หรือเป็นเครื่องมือในการเปิดโลกแห่งความเป็นตัวตนของตนให้ผู้ร่วมสนทนาได้รับรู้ เนื่องจากผู้ป่วยและผู้วิจัยเพิ่งได้พบกันและได้สนทนากันเป็นครั้งแรก ผู้ป่วยได้เสนอเรื่องการดูอัลบั้มรูปตั้งแต่เริ่มเข้าการสนทนา และดูเหมือนว่าอัลบั้มรูปจะทำให้ผู้ป่วยและผู้วิจัยมีปฏิสัมพันธ์กันรวดเร็วขึ้น ผู้วิจัยรับรู้เรื่องราวของผู้ป่วยได้มากขึ้นผ่านการเล่าเรื่องที่มาจากภาพถ่ายแต่ละภาพในอัลบั้มรูป ผู้ป่วยใช้สหบทแบบเรียงกันในการเล่าเรื่องเมื่อต้องการให้ดูสมจริง ดังที่ปรากฏใน (3) แสดงให้เห็นว่ามีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้าเกี่ยวกับการโต้ตอบกันระหว่างผู้ป่วยกับมารดาของสามีในการตัดสินใจที่จะมาอยู่ที่วัดพระบาทน้ำพุ ผู้ป่วยใช้คำสรรพนาม “เจี๊ยบ” ซึ่งเป็นชื่อเล่นของตน เรียกแทนตัวเอง เมื่ออยู่ในข้อความที่เป็นคำพูดแสดงการถามของแม่สามีโดยมีกริยาวลี “ถามว่า” นำหน้า ส่วนข้อความถัดมาแม้จะไม่มีประธานของกริยา “บอก” บ่งบอก แต่ก็เข้าใจได้ว่าเป็นคำพูดของผู้ป่วยในฐานะเป็นฝ่ายตอบ โดยมีการใช้สรรพนามว่า “แม่” ซึ่งเป็นสรรพนามบุรุษที่สอง ต่างจากสรรพนาม “แม่แฟน” ที่ใช้เมื่อกล่าวถึงแม่สามีในข้อความเดียวกันที่นำมาข้างหน้า ทำให้ข้อความนี้มีลักษณะคล้ายบทสนทนาคู่โต้ตอบ (adjacency pairs) การใช้สรรพนามบุรุษที่หนึ่งและบุรุษที่สองในข้อความที่อยู่ในรูปแบบของบทสนทนาคู่โต้ตอบเช่นนี้ จึงทำให้ข้อความนี้มีลักษณะเป็นการรายงานตรง (direct speech) ผู้วิจัยจึงได้ใช้เครื่องหมายอัญพจน์ตรงตัวบทสนทนาคู่โต้ตอบดังกล่าว นอกจากนี้การใช้การรายงานตรงเช่นนี้ก็ยังเป็นการสนับสนุนความคิดเห็นของผู้ป่วยที่มีต่อแม่สามีที่นำมาข้างหน้า “แม่แฟนเค้าก็ดีนะเนี่ย” การรายงานตรงแบบบทสนทนาคู่โต้ตอบนี้จึงเป็นการขยายความคิดของข้อความดังกล่าวด้วย เมื่อเทียบกับข้อความ (2) ที่ไม่ปรากฏรูปภาษาแสดงการรายงานตรง แต่ที่ผู้พูดใช้สรรพนามบุรุษที่สามแทนแม่สามีว่า “แม่แฟน” “เค้า” ก็ทำให้ข้อความดังกล่าวเป็นการรายงานโดยอ้อม (indirect speech) ผสานกันไปเป็นหนึ่งเดียว ไม่จำเป็นต้องมีกริยาวลีแสดงการบอกเล่าการรายงานชัดเจนเหมือนในข้อความที่ (14) ที่มีลักษณะแบบการรายงานโดยอ้อมที่ชัดเจนด้วยการใช้อนุประโยคที่นำด้วยอนุพากย์ “ว่า” ขยายประโยคหลักที่มีกริยา “บอก” ลักษณะการบอกเล่าของผู้ป่วยเช่นนี้จึงเป็นสหบทแบบผสมผสาน สังเกตได้ว่าการที่ผู้ป่วยสื่อตัวบทในรูปแบบรายงานตรง รายงานอ้อมหรือผสมผสานกันนั้นมักใช้ในการเล่าเรื่อง เล่าเหตุการณ์ที่ผ่านมา และเป็นการแสดงความคิด ความรู้สึกของ

ผู้ป่วย ทั้งก่อนที่จะรู้ว่าติดเชื้อเอชไอวี หลังจากที่รู้และยอมรับตัวเองในฐานะผู้ป่วยเอดส์ และเหตุการณ์ก่อนที่จะมาอยู่ที่วัดพระบาทน้ำพุ ทั้งนี้เพราะลักษณะทางภาษาดังกล่าวเอื้อให้ผู้ป่วยใส่รายละเอียดอ้างอิงถึงสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้แล้วนั่นเอง

การใช้คำสรรพนาม นอกจากจะสามารถบ่งบอกลักษณะของสหบทที่เป็นแบบเรียงต่อกัน แบบซ้อน และแบบผสมผสานดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว การใช้สรรพนามยังเป็นการสื่อแทนทางวาทกรรมที่บ่งบอกสถานภาพของผู้ป่วยเมื่อปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ในสังคมอีกด้วย จากตัวอย่างในตัวบทที่ 1 พบว่า ผู้ป่วยใช้การละสรรพนามเมื่อพูดกับผู้วิจัย ดังจะเห็นใน (4) (8) (10) (20)-(24) ทั้งนี้น่าจะเป็นเพราะการที่ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการแสดงความสัมพันธ์แบบเท่าเทียม (symmetrical relationship) กับผู้ป่วยเมื่อแรกเริ่มทำความรู้จัก โดยที่ผู้วิจัยเสนอตัวเป็นเพื่อน ทำให้ผู้ป่วยไม่แน่ใจว่าจะใช้สรรพนามแทนตัวเองอย่างไร ถึงแม้ว่าผู้วิจัยจะเรียกผู้ป่วยว่า “พี่” ก็ตาม ผู้ป่วยก็มิได้เรียกตัวเองว่า “พี่” ตามผู้วิจัยแต่อย่างใด จึงละสรรพนามเสีย ในขณะเดียวกันเมื่อผู้ป่วยพูดกับ (ล) หัวหน้าผู้ช่วยพยาบาล (ซึ่งผู้ป่วยที่นี่จะเรียกผู้ที่สวมเครื่องแบบพยาบาลว่า หมอ) ผู้ป่วยกลับใช้คำสรรพนามแทนตัวว่า “หนู” ดังที่พบในตัวบทที่ 2 ใน (30) และ (32) ที่น่าจะทำให้เข้าใจได้ว่าผู้ป่วยคิดว่าตนเองเป็นต่ำกว่า ไม่ว่าจะด้านคุณวุฒิ หรือวัยวุฒิก็ตามที ซึ่งเป็นการแสดงความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียม (asymmetrical relationship) ของการปฏิสัมพันธ์ที่ดูเหมือนผู้พูดจะจัดวางสถานภาพของตนเองให้อยู่ในตำแหน่งผู้น้อย ผู้ขอรับความช่วยเหลือและเป็นผู้ป่วย ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ใหญ่ ผู้ให้ความช่วยเหลือ และเป็นผู้รักษาพยาบาล ฝ่ายที่เป็นผู้ใหญ่ ผู้ให้จึงเหมือนมีอำนาจเหนือกว่า ในการกำหนดการตัดสินใจและการกระทำของผู้ป่วย เช่นในเรื่องการรับประทานยาที่มิใช่ยาที่ทางวัดพระบาทน้ำพุจัดไว้ให้ ก็ควรจะต้องขออนุญาตและให้ผู้รักษาพยาบาลรับรู้ แม้ผู้ป่วยจะยืนยันตามความเข้าใจของตนเองแล้วก็ตามว่ายาที่มีอยู่นั้นเป็นยาแก้ชัก ใน (32) แต่ผู้ช่วยพยาบาลก็ใช้สหบทวาทกรรมการแพทย์ที่เขียนปรากฏอยู่บนซองยาตอบผู้ป่วย ดังที่ปรากฏใน (31) และ (33) และใช้ความรู้ความชำนาญของตนในการจำแนกชนิดยาที่อยู่ในถุงยาของผู้ป่วยอีกใน (34) ทำให้ผู้ป่วยที่เคยบอกกับผู้วิจัยมาก่อนหน้านี้ว่าตนเองไม่รู้หนังสือ อ่านหนังสือไม่ออก เขียนหนังสือไม่ได้ เพราะไม่เคยเรียนหนังสือ ต้องเงียบและยอมรับฟังผู้ช่วยพยาบาลดังกล่าว

4.2 การปฏิเสธ (negation): เสียงตอบโต้จากการถูกตีตรา

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าการปฏิเสธในตัวบทเป็นการบ่งบอกให้เข้าใจได้ว่ามีตัวบทบางอย่างเกิดขึ้นมาก่อนหน้าแล้ว และผู้ผลิตตัวบทต้องการที่จะแสดงให้เห็นว่าตนเองไม่ยอมรับสิ่งที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านั้น เป็นการแสดงความสัมพันธ์ของตัวบทหนึ่งกับตัวบทอื่นๆ ที่มีมาก่อนหน้าในลักษณะที่แย้งกัน จากข้อมูลตัวบทการสนทนาของผู้ป่วยเอดส์ พบว่ามีข้อความในตัวบทแสดงการปฏิเสธ ดังที่ปรากฏในตัวอย่างตัวบทที่ 1 ใน (6) (13) และ (23) ผู้ป่วยใช้ประโยคปฏิเสธเดียวกันใน (13) และ (23) ซึ่งเป็นประโยคละ

ประธานแต่ดังที่กล่าวมาแล้วว่า ประธานในที่นี้ก็คือ ตัวผู้ป่วยเอง เพราะผู้ป่วยละสรรพนามแทนตัวเองเวลาพูดกับผู้วิจัย ดังนั้นข้อความนี้จึงเป็นข้อความที่ผู้ป่วยปฏิเสธให้ตัวเอง ส่วน (6) นั้นเป็นประโยคปฏิเสธที่มีประธาน คือ "แฟน" ของผู้ป่วย ประโยคนี้จึงเป็นประโยคที่ผู้ป่วยปฏิเสธให้สามีของตน จะสังเกตได้ว่าการปฏิเสธดังกล่าวเกี่ยวพันกับมูลบท "เที่ยว" การ "เที่ยว" เป็นประเด็นหนึ่งที่มีการพูดถึงกันในวาทกรรมเอดส์ในสังคมไทย เนื่องจากมีการรณรงค์ป้องกันเอดส์และเอชไอวีที่มักเกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางเพศและวิถีปฏิบัติที่ไม่เหมะสม เช่น มีคู่นอนหลายคน การเที่ยวสถานบริการ เป็นต้น การรณรงค์เช่นนี้จึงเป็นการตีกรอบภาพลักษณ์ให้ผู้ติดเชื้อเอดส์/เอชไอวีอยู่ในฐานะเป็นผู้มีพฤติกรรมทางเพศที่ไม่เหมาะสมไปด้วย และเป็นพฤติกรรมที่ถูกตีตรา (stigma) (Goffman 1986) จากสังคมว่าเป็นบุคคลไม่ดี ประพฤติผิดศีลธรรม (เพ็ญศรี วงศ์พุฒ 2546) ด้วยเหตุที่สังคมมีมูลบทในการตีตราโดยทั่วไปตีตราเช่นนี้ ในขณะที่ผู้ป่วยมั่นใจว่าตนเองไม่ได้อยู่ในกลุ่มพฤติกรรมไม่เหมาะสมตามที่กล่าวถึงนั้น ผู้ป่วยจึงใช้เวทีของการสนทนาครั้งนี้เป็นการตอบโต้เสียงของการตีตราทางสังคมดังกล่าว ผ่านการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลในสังคม ในที่นี้ก็คือ ผู้วิจัย โดยการใช้รูปภาษาแสดงการปฏิเสธว่า "ไม่ใช่คนเที่ยว" หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการปฏิเสธตัวบทในวาทกรรมการรณรงค์เรื่องเอดส์ที่มีอยู่แล้วในสังคมนั่นเอง

4.3 มูลบท (Presupposition): ผู้ถูกกล่าวหา และความเป็นผู้ป่วย

การกล่าวข้อความหนึ่งอาจนำไปสู่การเชื่อมโยงในแง่ของการอ้างอิงถึงสิ่งที่คาดว่าน่าจะเกี่ยวข้องกัน และนำไปสู่สิ่งนั้นได้ ในวาทกรรมของผู้ป่วยเอดส์ที่พบจากข้อมูล พบว่ามีกลวิธีการใช้มูลบทแสดงความสัมพันธ์ของตัวบทสนทนากับตัวบทอื่นๆ ที่มีมาก่อนหน้า ในลักษณะที่แสดงให้เห็นความคิดว่าตนเป็นผู้ถูกกล่าวหาจากสังคมหรือจากคนรอบข้าง เป็นผู้ป่วยที่มีอาการแสดงทางโรคอย่างชัดเจน และเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบกับบทบาททางสังคมที่ตนได้รับในฐานะผู้ดูแลคนในครอบครัว จากตัวอย่างข้อความใน (12)*เดี๋ยวจะหาว่านั่น* แม้ว่าจะคำบ่งชี้ "นั่น" อาจจะยังไม่มีอะไรระบุมาก่อนหน้า แต่จากข้อความที่ตามมาเป็นการปฏิเสธเรื่อง "เที่ยว" และจากโครงสร้างที่คล้ายกันใน (24) ที่ขึ้นต้นเหมือนกัน คือ "*เดี๋ยวจะหาว่า ...*" ดังนั้นทำให้เข้าใจได้ว่า "นั่น" ใน (12) นั้นก็เป็นรูปแทนของ "เป็นคนเที่ยว" ใน (24)*เดี๋ยวจะหาว่าเป็นคนเที่ยว* นั่นเอง คำว่า "หา" ที่ปรากฏในทั้งสองข้อความนี้น่าจะ เป็นคำกริยาที่มาจากคำว่า "กล่าวหา" สื่อความในลักษณะที่เป็นการถูกกล่าวโทษ ใส่โทษโดยบุคคลอื่น การที่ผู้ป่วยกล่าวข้อความเช่นนี้ก็ทำให้เข้าใจได้ว่าผู้พูดมีมูลบทว่ามีการกล่าวโทษ กล่าวหาว่าผู้ที่ติดเชื้อและเป็นผู้ป่วยเอดส์นั้นเกิดจากสาเหตุที่เป็นคนเที่ยวสถานบริการ มีพฤติกรรมทางเพศสัมพันธ์ที่ไม่เหมาะสม แต่เมื่อผู้ป่วยมิได้มีพฤติกรรมเช่นนั้น จึงเกิดการปฏิเสธขึ้น ในข้อความถัดมา ดังที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อการปฏิเสธ นอกจากนี้การละประธานของทั้งสองข้อความดังกล่าวนี้ ก็เปิดโอกาสให้ตีความได้ว่าผู้ป่วยกำลังจะกล่าวถึงรวมๆ กันไป ซึ่งก็น่าจะหมายถึงคนในสังคมทั่วไป หรือบุคคลที่เคยกล่าวหาหรือพูดในทำนองนี้

กับผู้ป่วยมาก่อน เมื่อผู้ป่วยได้สนทนากับผู้วิจัยซึ่งถูกผู้ป่วยจัดให้เป็นบุคคลหนึ่งในสังคมเหมือนกับคนอื่นๆ จึงเกิดข้อสมมติล่วงหน้าว่า ผู้วิจัยจะคิดเช่นเดียวกันกับที่ผู้ป่วยเคยประสบมา การกล่าวข้อความเช่นนี้จึงเหมือนเป็นการแก้ข้อกล่าวหาของผู้ป่วย

นอกจากนี้จากข้อความในบทสนทนายังแสดงให้เห็นมูลบทในฐานะที่เป็นผู้ป่วยเอดส์อีกด้วย โดยผู้ป่วยจะกล่าวถึงลักษณะทางกายภาพที่เห็นเด่นชัดว่ามีอาการของโรค เช่น *ผอมแห้ง* ใน (1) *ผอม ตัวเล็ก* ใน (4) *ผมร่วง* ใน (16) และ (21) โดยเปรียบเทียบให้เห็นกับตอนที่คิดว่าตนและสามียังไม่มีอาการของโรคหรือยังไม่ติดเชื้อ เช่น *อ้วน* ใน (10) (11) *อ้วนจ้ำม่ำ* ใน (8) *ผมหนา* ใน (20) *ผมไม่ร่วง* ใน (22) โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน (21) ที่ว่า *"มาร่วงอีตอนเป็นโรคนี้แหละ"* ยิ่งเป็นการย้ำให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นผู้ป่วยโรคเอดส์ของผู้ป่วยรายนี้จึงอยู่ที่การตัดสินลักษณะทางร่างกายมากกว่าที่จะพูดถึงตัวเชื้อโรคหรือคำวินิจฉัยจากการตรวจรักษาของแพทย์

4.4 อภิวาทกรรม (Metadiscourse): ผู้รับเคราะห์

ข้อมูลที่ผู้ป่วยนำเสนอจากที่ปรากฏในตัวบทสนทนาสามารถทำให้เข้าใจได้ว่ามีอะไรบางอย่างที่อยู่นอกเหนือตัวบทที่ผู้ป่วยพยายามจะกล่าวอ้างถึง จากข้อมูลบทสนทนาที่นำมาวิเคราะห์นี้ พบว่ากลวิธีอภิวาทกรรมนั้น เป็นกลวิธีที่ใช้เพื่อสนับสนุนกลวิธีการปฏิเสธ และมูลบทจากการถูกกล่าวหาจากสังคมที่ผู้ป่วยประสบมาก่อนหน้า ผู้ป่วยใช้อภิวาทกรรมแสดงระยะห่างระหว่างตนเองกับตัวบทโดยที่ไม่ต้องการที่จะให้ตนเองเข้าไปเป็นหนึ่งเดียวกับข้อความนั้น นั่นคือไม่ต้องการจะบอกอย่างชัดเจนว่าสำหรับความคิดของตนแล้ว สามีติดเชื้อไวรัสเอดส์จากแฟนเก่าของสามี แล้วจึงมาสู่ตัวผู้ป่วย เพราะว่าไม่มีหลักฐานใดๆ ระบุไว้เช่นนั้น ผู้ป่วยจึงได้ผลักตัวบทที่ว่าด้วยความคิด ความเห็นของตนออกไป ไม่ให้เห็นว่าเป็นข้อมูลข้อเท็จจริงที่มาจากตนเอง นำเสนอราวกับว่าตัวบทดังกล่าวเป็นตัวบทนอก (external text) ที่มาเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสิ่งที่ผู้พูดกำลังกล่าวถึง กลบเกลื่อนด้วยรูปภาษาที่แสดงความคลุมเคลือ ไม่แน่ใจ ดังตัวอย่างที่พบ จากข้อความที่ (7) *แต่เค้าเคยมีแฟนมาแล้วคนนึง* ***ไม่รู้ติดมาจากแฟนเก่ารึป่าว*** และ (27) ***คง****ติดมาจากแฟนเก่าน่ะ คิดในใจนะ* แสดงให้เห็นว่าได้เคยมีตัวบทบางอย่างเกิดขึ้นมาแล้วในเรื่องสมมติฐานของสาเหตุการติดเชื้อเอชไอวีของสามีผู้ป่วย แต่เป็นตัวบทที่อยู่ในความคิด อยู่ในใจของผู้ป่วยเอง ลักษณะนี้เหมือนที่บัคติน (Bakhtin 1987) เรียกว่า ความสัมพันธ์กับตนเอง หรือ I-for-myself คือเป็นการสนทนากับตัวเองถึงสิ่งหรือเรื่องราวที่ตนเองประสบมาจากที่ได้สัมพันธ์กับภายนอก ในกรณีนี้ผู้ป่วยใช้วิธีกลบเกลื่อนก็เพราะว่าข้อเท็จจริงที่ว่าสามีของตนติดเชื้อไวรัสเอดส์จากที่ใดและจากใครนั้นเป็นเรื่องที่ไม่ชัดเจน ไม่มีหลักฐานระบุแน่นอน แม้ว่าจะมีตัวบทให้อ้างอิงเกี่ยวกับเรื่องแฟนเก่าของสามีอยู่ อีกทั้งตัวผู้ป่วยก็ต้องการที่จะโยงให้เห็นความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน แต่เนื่องจากผู้พูดก็ยังไม่มีความชัดเจนในเรื่องดังกล่าวจึงไม่กล้าที่จะ "ฟันธง" ไปอย่างที่ตั้งใจคิดว่า "สามีติดเชื้อเอดส์จากแฟนเก่า"

ดังนั้นผู้ป่วยจึงใช้วิธีการผลักตัวเองออกจากตัวบทนั้น โดยใช้รูปภาษาแสดงความคลุมเคลือ ไม่แน่ใจด้วยคำขยายกริยา “คง” ใน (27) การใช้รูปประโยคเชิงปฏิเสธแสดงความไม่แน่ใจ คือ “ไม่รู้ติดมาจากแฟนเก่ารึป่าว” ใน (7)

นอกจากนี้การใช้กลวิธีอภิวาทกรรมยังเป็นการทำให้เห็นว่าการที่ผู้ป่วยได้รับเชื้อเอชไอวีและเป็นโรคเอดส์นั้นไม่ใช่เป็นความผิดของสามี และไม่ใช่ความผิดของตน ทั้งตนและสามีต่างได้รับเชื้ออย่างไม่รู้ตัว ไม่ได้ตั้งใจ และเกิดขึ้นจากการกระทำของผู้อื่น จึงเหมือนกับว่าทั้งตนและสามีต่างเป็นผู้รับเคราะห์ (victim) ในเมื่อสามีไม่ใช่คนที่มีพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศสัมพันธ์จากการที่ไม่เป็น “คนเที่ยว” และตัวผู้ป่วยเองก็ไม่ใช่ “คนเที่ยว” กลวิธีการกลบเกลื่อนความคิดและความรู้สึกที่แท้จริงนี้ ก็เพื่อที่จะใช้สนับสนุนข้อโต้แย้งที่ผู้ป่วยมีต่อสังคมในฐานะที่ตนเป็นผู้ถูกกระทำ เพื่อตอบโต้ข้อกล่าวหาที่เคยมีมา และเพื่อที่จะบอกความคิดหลักของตนที่ว่า ทั้งตัวผู้ป่วยและสามีไม่ใช่ “คนเที่ยว” และไม่ใช่คนไม่ดีแต่อย่างใด

4.5 การประชดประชัน (Irony): สิทธิ ความเห็น และทางเลือก

การประชดประชันที่ปรากฏในตัวบทนั้น แสดงความเป็นสหบทด้วยการสะท้อนความคิดความเห็นของผู้ผลิตตัวบทที่มีต่อตัวบทที่มีมาก่อนหน้า การประชดประชันจะต้องอาศัยการตีความหมายของข้อความและต้องมีความเข้าใจเรื่องราวอันเป็นเบื้องหลังอยู่พอสมควรที่จะทำให้ผู้วิเคราะห์ตีความตัวบทนั้นได้ ว่าผู้พูดต้องการจะกล่าวถึงอะไร เหตุใดจึงแสดงออกมาในทำนองประชดประชันเช่นนั้น จากตัวอย่างบทสนทนาของผู้ป่วยเอดส์พบว่าผู้ป่วยใช้กลวิธีการประชดประชันไม่มากนักเมื่อเทียบกับกลวิธีทางสหบทอื่นๆ ที่กล่าวมาแล้ว เท่าที่พบจากข้อมูล เป็นการใช้การประชดประชันเมื่อผู้ป่วยต้องการจะแสดงความคิดเห็นของตนเองเกี่ยวกับประเด็นเรื่องยาทั้งเรื่องโครงการแจกยาต้านไวรัสให้แก่ผู้ป่วยทั่วประเทศของรัฐบาล และเหตุการณ์แจกยาวีวัน (V-1) ที่เกิดขึ้น เมื่อปีพ.ศ. 2544 ในเรื่องวีวันนั้นกล่าวกันว่าเป็นยาที่มีฤทธิ์ฆ่าเชื้อเอชไอวีในผู้ป่วยเอดส์ได้ และมีการนำเสนอผ่านสื่อต่างๆ แสดงสรรพคุณของยาดังกล่าวที่ทำให้ผู้ป่วยมีอาการดีขึ้นทุกรายที่ใช้ยาดังกล่าว รวมทั้งมีการแจกผลิตภัณฑ์นี้ให้แก่ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยอีกด้วย จนก่อให้เกิดเป็นประเด็นขัดแย้งภายในเวลาต่อมาเมื่อกระทรวงสาธารณสุขและองค์การอาหารและยาไม่รับรองผลิตภัณฑ์ดังกล่าวว่าเป็นยาที่จะรักษาได้ แต่ให้จัดว่าเป็นอาหารเสริมจนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์เพื่อขอทำเป็นยาเสียก่อน ส่วนเรื่องยาต้านไวรัสนั้น ขณะนี้กำลังเป็นนโยบายหลักของรัฐบาลที่จะกำหนดให้มีโควต้าเพื่อแจกยาดังกล่าวแก่ผู้ป่วยทั่วประเทศจำนวน 50,000 คนโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ ตัวบทที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างล่างนี้ เป็นสหบทที่แสดงการประชดประชันในประเด็นดังกล่าว

<u>ตัวบทที่ 3</u>

(บทสนทนาระหว่างผู้ป่วยชาย (ช) กับผู้วิจัย (จ) ในขณะที่ (จ) กำลังตัดเล็บให้ (ช) ที่นอนอยู่บนเตียงผู้ป่วย)

จ (35) แล้ววันนั้นหมอคุยเรื่องยาต้านเป็นยังไงมั่งคะ เข้าใจมั่งป่าว

ช (36) เข้าใจ

(37) สู้ไม่ไหว พันสอง

จ (38) เม็ดละพันสองน่ะเหรอ

ช (39) ที่ไปตรวจน่ะ ตรวจอะไร ซีดีโฟ (CD 4)[2] น่ะ

จ (40) แล้วตรวจแล้วรึยังคะ

ช (41) ตรวจแล้ว มีเหลือไม่ถึง 5 กินยาไปก็เท่านั้น โรคแทรกซ้อนโรคฉวยโอกาสอะไรนั่น เราก็เยอะ กินไปก็เปลือง แล้วก็ต้องกินต่อเนื่องด้วยนา แค่นี้ก็เป็นภาระให้ที่บ้านมากแล้ว

จ (42) แต่อันนี้เค้าจะแจกให้ฟรีไม่ใช่เหรอคะ

ช (43) โอ๊ย..ฟรีก็แค่นั้น ตอนที่เค้าแจกวีวัน (V-1) เห็นมั้ยล่ะ ตอนนี้ก็เงียบไปแล้ว

จ (44) อือ...วีวัน ไม่ดีขึ้นเหรอคะ

ช (45) ถ้าดีจริง ป่านนี้เมืองไทยคงดังระเบิดเถิดเทิงแล้ว

บทสนทนาข้างต้นผู้วิจัยได้เล่าถึงเรื่องการสมัครเข้ารับยาต้านไวรัสที่ก่อนหน้านี้มีอาสาสมัครคนหนึ่งมาพูดให้ผู้ป่วยคนนี้ได้ฟัง ผู้วิจัยจึงพูดคุยผู้ป่วยรายนี้เกี่ยวกับเรื่องการสมัครเข้ารับยาต้านไวรัส จากตัวบทที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ จะเห็นว่าผู้ป่วยแสดงทัศนคติของตนเองที่มีต่อเรื่องยาต้านไวรัส ในเรื่องยาที่มีราคาสูง ดังที่พบใน (37) *สู้ไม่ไหว พันสอง* ซึ่งแสดงถึงพื้นความรู้เดิมที่ผู้ป่วยเคยประสบมาเกี่ยวกับราคายาซึ่งแต่เดิมมีราคาเม็ดละหนึ่งพันสองร้อยบาท อีกทั้งผู้ป่วยยังตระหนักถึงเรื่องที่จะต้องรับประทานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ ที่จะทำให้เป็นภาระให้แก่ครอบครัว ใน (41) ....*กินไปก็เปลือง แล้วก็ต้องกินต่อเนื่องด้วยนา แค่นี้ก็เป็นภาระให้ที่บ้านมากแล้ว* และเมื่อผู้ป่วยพิจารณาจากความรู้ในเรื่องปริมาณเซลล์เม็ดเลือดขาวในร่างกาย หรือ CD4 และโรคติดเชื้อฉวยโอกาสที่ตนเองเป็นอยู่ ดังที่ปรากฏในตอนต้นข้อความ (41) *ตรวจแล้ว มีเหลือไม่ถึง 5 กินยาไปก็เท่านั้น โรคแทรกซ้อนโรคฉวยโอกาสอะไรนั่นเราก็เยอะ กินไปก็เปลือง* ประกอบกับความไม่แน่ใจกับความต่อเนื่องของนโยบายของรัฐบาลที่จะบริการยาโดยไม่จำหน่ายให้แก่ผู้ป่วยอย่างทั่วถึง โดยยกตัวอย่างกรณีเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วในเรื่องการแจกวีวัน (V-1) ที่เกิดขึ้นมาช่วงหนึ่งแล้ว ก็เงียบหายไป ไม่มีอะไรคืบหน้า ผู้ป่วยจึงนำเสนอตัวบทนี้ด้วย

[2] เป็นเซลล์เม็ดเลือดขาวที่ทำงานผสานกับร่างกายของคนโดยตรง มีความสำคัญในการควบคุมการทำงานของระบบภูมิต้านทานของร่างกาย มีหน้าที่คอยทำลายเชื้อโรคและสิ่งแปลกปลอมต่างๆ ที่เข้ามาในร่างกาย สำหรับคนปกติทั่วไป ปริมาณเลือดในร่างกาย 1 ซีซี จะมีระดับCD4 ประมาณ 500-1000 เซลล์ขึ้นไป แต่สำหรับผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ป่วยเอดส์ เซลล์เม็ดเลือดขาวนี้จะถูกทำลายจากเชื้อไวรัสเอชไอวี ทำให้มีปริมาณCD4 ในเลือดน้อยลง เมื่อลดลงถึงระดับหนึ่ง ๆ จะทำให้เกิดโรคฉวยโอกาสต่าง ๆ กันได้

น้ำเสียงของการประชดประชันต่อประเด็นเรื่องยาดังกล่าวว่า (45) *ถ้าดีจริง ป่านนี้เมืองไทยคงดังระเบิดเถิดเทิงแล้ว* น้ำเสียงที่ประชดประชันที่เกิดขึ้นในตัวบทสนทนานี้จึงเป็นการสนทนาเชิงวิพากษ์ของผู้ป่วยที่แสดงให้เห็นการใช้ความคิดพิจารณาไตร่ตรองในสิทธิและความรับผิดชอบของตนที่มีต่อครอบครัว การตัดสินใจที่จะสมัครหรือไม่สมัครรับยาต้านไวรัสของรัฐบาลสำหรับผู้ป่วยรายนี้จึงผ่านการไตร่ตรองแล้วอย่างรอบคอบทั้งพิจารณาที่อาการทางกายภาพของตนเอง ผลกระทบต่อครอบครัว คุณภาพของยาและประสิทธิภาพในการทำงานและนโยบายที่ต่อเนื่องของรัฐบาล น้ำเสียงที่ประชดประชันในที่นี้จึงไม่ใช่เป็นการประชดประชันด้วยอารมณ์ หากแต่เป็นเสียงสะท้อนเชิงวิพากษ์วิจารณ์อย่างมีเหตุผลต่อตัวบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง อาจกล่าวได้ว่าตัวบทสนทนานี้เปรียบเสมือนเป็นเวทีแห่งการแสดงสิทธิและทางเลือกของผู้ป่วยเอดส์นั่นเอง

4.6 สหวาทกรรม (Interdiscursivity): วิทยาศาสตร์การแพทย์ และความเจ็บป่วย

สหวาทกรรมเป็นการพิจารณาที่ความหลากหลายของตัวบทที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากตัวบทประเภทต่างๆ ที่มีอยู่ในชุดของวิถีทางวาทกรรมในสังคม มองอย่างผิวเผินแล้วบทสนทนาของผู้ป่วยเอดส์ก็น่าจะเป็นเพียงบทสนทนาที่ประกอบขึ้นด้วยประเภทของวาทกรรมเดียว แต่เมื่อพิจารณาจากข้อมูลตัวบทสนทนาของผู้ป่วยแล้ว ก็พบว่ามีข้อมูลที่แสดงให้เห็นลักษณะของสหวาทกรรมเกิดขึ้นในบทสนทนาด้วย ดังจะพบคำว่า *ซีดีโฟ (CD 4)* ใน (39) คำว่า *โรคแทรกซ้อนโรคฉวยโอกาส* ในข้อความ (41) แสดงให้เห็นวาทกรรมการแพทย์และวาทกรรมวิทยาศาสตร์ที่เข้ามาสู่วิถีชีวิตของผู้ป่วยเอดส์รายนี้ซึ่งเดิมไม่เคยมีความรู้เกี่ยวกับคำศัพท์เกี่ยวกับ *ซีดีโฟ* หรือ*โรคแทรกซ้อน โรคฉวยโอกาส* มาก่อนเลย การที่ผู้ป่วยสามารถสนทนาเกี่ยวกับคำศัพท์ทางการแพทย์และการกล่าวถึงยาในการรักษาได้นั้น อาจตีความได้ว่าผู้ป่วยได้ผ่านความรู้เกี่ยวกับเรื่องยาและการรักษา ไม่ว่าจะมาจากแหล่งใดก็ตาม อาจผ่านการถ่ายทอดและคำแนะนำของแพทย์ระหว่างการรักษา อาจมาจากการสื่อสิ่งพิมพ์ที่ให้ข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องยาและการรักษา หรืออาจมาจากการแลกเปลี่ยนระหว่างการสนทนาพูดคุยกับบุคคลต่างๆ ก็ได้ ขณะเดียวกันวิถีปฏิบัติในชีวิตประจำวันที่จะต้องเคร่งครัดและเข้มงวดเกี่ยวกับเรื่องการตรวจเลือดทำให้ผู้ป่วยมีชีวิตอยู่ภายใต้กรอบของการแพทย์และการรักษาพยาบาลและเป็นอัตลักษณ์ผู้ป่วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ตัวบทสนทนาที่ออกมา จึงเป็นตัวบทที่ถูกแทรกซึมด้วยสหวาทกรรม

5. สรุป

แนวคิดและการศึกษาเชิงสหบทแม้จะไม่ใช่เรื่องใหม่ในสาขาภาษาศาสตร์และการวิเคราะห์วาทกรรมเชิงวิพากษ์ในต่างประเทศ แต่ยังนับว่าเป็นเรื่องใหม่สำหรับการศึกษาภาษาศาสตร์และสังคมในประเทศไทย มีงานวิจัยในประเทศไทยที่เกี่ยวกับสหบทยังไม่มากนัก ดังนั้น จึงถือได้ว่าสหบทยังเป็นพื้นที่

ที่ต้องการผู้ศึกษาอีกมาก อันที่จริงการศึกษาสหบทนั้นมีหลายแนวทางและหลายทฤษฎีด้วยกันที่ใช้ในการวิเคราะห์ภาษาและวาทกรรม มิใช่มีเพียงแนวทางที่ผู้เขียนนำมาเสนอในบทความนี้เท่านั้น เพียงแต่ผู้เขียนต้องการยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อให้เห็นว่าสหบทเป็นเรื่องที่ละเอียดซับซ้อน แต่ก็สามารถใช้วิธีการทางภาษาศาสตร์ในการวิเคราะห์และตีความตัวบทเพื่อทำความเข้าใจสิ่งที่แฝงอยู่กับตัวภาษานั้น และที่จะเห็นอีกประการหนึ่งก็คือ การอธิบายตีความเชิงสังคมในการวิเคราะห์สหบท จำเป็นต้องอาศัยความรู้และความคิดทางสังคมด้วย แต่ไม่ว่าผู้เขียนจะอ้างอิงหรือใช้ความคิดเชิงสังคมอย่างไร ผู้เขียนยังขอยืนยันว่าความรู้และวิธีการทางภาษาศาสตร์ยังเป็นเครื่องมือพื้นฐานที่สำคัญในการวิเคราะห์ภาษาระดับวาทกรรม การใช้ความรู้ทางภาษาศาสตร์ผสมผสานกับความรู้และทฤษฎีทางสังคมก็จะยิ่งช่วยเปิดพรมแดนและขยายขอบเขตความน่าสนใจของภาษาศาสตร์ออกไปได้มาก และยิ่งช่วยให้ความรู้และวิธีการทางภาษาเป็นประโยชน์ต่อผู้คนและสังคมในวงกว้างมากกว่าที่จะจำกัดขอบเขตความรู้เพียงเฉพาะในสาขาภาษาศาสตร์เท่านั้น.

เอกสารอ้างอิง

จันทิมา เอียมานนท์. 2549. *การศึกษาวาทกรรมเกี่ยวกับผู้ติดเชื้อเอดส์ในสังคมไทยตามแนวปฏิพันธวิเคราะห์*. วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นพพร ประชากุล.2552. สัมพันธบท. *ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม 1 ว่าด้วยวรรณกรรม*. กรุงเทพฯ: วิภาษา.

เพ็ญศรี วงศ์พุฒ. 2546. *การรับรู้ว่าถูกตีตราในผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ป่วยเอดส์*. เชียงราย: ฝ่ายควบคุมและป้องกันโรค โรงพยาบาลแม่จัน เชียงราย. ผลการวิจัยนำเสนอในงานประชุมเอดส์ชาติ วันที่ 17-19 กรกฎาคม 2546

Bakhtin, M.M. 1987. *Speech Genres and Other Late Essays*. Trans. Vern McGee. Eds. Caryl Emerson and Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.

Bakhtin, M.M. 2000 [1981]. *The Dialogic Imagination*. Trans. Caryl Emerson and Michael Holquist. Ed. Michael Holquist. Austin: University of Texas Press.

Fairclough, N. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.

Fairclough, N. 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.

Goffman, Erving. 1963. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs. New Jersey: Prentice Hall

Gordon, Cynthia. 2009. *Making meanings, creating Family: Intertextuality and framing in family interaction*. Oxford: Oxford University Press.

Halliday, M.A.K. 1978. *Language as a Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.

Halliday, M.A.K and Hasan, R. 1989. *Language, Context, and Text: Aspects of Language in a Social Semiotic Perspective*. Oxford: Oxford University Press.

Hamilton, Heidi. 1996. Intratextuality, intertextuality, and the construction of identity as patient in Alzheimer's disease. *Text* 16 (1): 61-90.

Hartman, D.K. 1992. Intertextuality and reading: The text, the reader, the author and the context. *Linguistics and Education* 4: 295-311.

Kress, G. and van Leeuwen, T. 1996. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London and New York: Routledge.

Kress, G. and van Leeuwen, T. 2001. *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication.* London: Oxford University Press.

Kristeva, J. 1980. *Desire in language*. New York: Columbia University Press.

Lemke,J. 1992. Intertextuality and Educational Research. *Linguistics and Education* 4, 3-4: 257-267.

Scollon, R. 1997. Intertextuality across communities of practice: Academics, journalism, and advertising. In Carol L. Moder and Aida Martinovic-Zic (eds.) *Discourse across Languages and Cultures*. Philadelphia: John Benjamins.

Scollon, Ron. 1998. *Mediated Discourse as Social Interaction: The Discursive Construction of the Person in News Discourse*. London: Longman

Scollon, Ron. 2004. Intertextuality across communities of practice: Academics, journalism and advertising. In C. Moder and A. Martinovic-Zic (eds.), *Discourse across languages and cultures*. Philadelphia: John Benjamins.

Tannen, Deborah. 2006. Intertextuality in interaction: Reframing family arguments in public and private. *Text & Talk* 26: 597-617.